

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У ЖИТТЄВИХ
СТРАТЕГІЯХ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

Виконала: студентка, II курсу,
групи 8.0540-з
спеціальності 054 «Соціологія»
освітньої програми «Соціологія»
В.В. Некипелової

Керівник: доцент кафедри
соціології, к.філос.н.,
О.С. Сорокіна

Рецензент: професор кафедри
соціології, доцент, д.філос.н.,
В.О. Скворець

Запоріжжя – 2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Соціології та управління
Кафедра Соціології
Рівень вищої освіти Магістр
Спеціальність 054 «Соціологія»
Освітня програма «Соціологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

В.О. Скворець _____

18 червня 2021 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Некипеловій Валерії Валеріївна

1. Тема роботи (проекту) Трудова діяльність у життєвих стратегіях студентської молоді

Керівник роботи Сорокіна О.С., к.філос.н.

Затверджені наказом ЗНУ від 18 червня 2021 року № 914-с

2. Строк подання студентом роботи 22 листопада 2021 р.

3. Вихідні дані до роботи 1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни. Москва: Мысль, 1991. 299 с. 2. Помиткіна Л. В. Развитие личностной готовности студентов до принятия стратегического жизненного решения с профессионального самовизначения. URL: http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/files/52_2.pdf (дата звернення 10.09.2021). 3. Феномен працюючого студента. Соціологія молоді: веб-сайт. URL: <http://um.co.ua/2/2-6/2-68477.html> (дата звернення 10.09.2021). 4. Навчаємося працюючи: як теорія і практика таки єднаються у вишах: веб-сайт. URL: <https://studway.com.ua/dualna-osvita/> (дата звернення 10.09.2021). 5. Сокурянская Л. Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода. Харьков: Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, 2006. 576 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

1. 1. Уточнити зміст понять «трудова діяльність», «життєва стратегія», «студентська молодь».
2. Проаналізувати дослідження трудової діяльності у життєвих стратегіях студентської молоді.
3. Визначити методологічні підходи дослідження трудової діяльності у життєвих стратегіях студентської молоді.
4. Визначити сутність та зміст життєвої стратегії.
5. Виділити специфіку трудової діяльності студентської молоді.
6. Проаналізувати стратегії трудової діяльності студентської молоді в Україні.
7. Обґрунтувати соціологічного інтерв'ю як метода дослідження трудової діяльності у життєвих стратегіях студентської молоді.
8. Проаналізувати та інтерпретувати результати дослідження трудової діяльності у життєвих стратегіях студентської молоді.
9. Розробити рекомендації щодо розвитку успішної трудової діяльності як складової життєвої стратегії студентської молоді.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Сорокіна О.С., доцент кафедри соціології	27.08.21	27.08.21
Розділ 2	Сорокіна О.С., доцент кафедри соціології	21.09.21	21.09.21
Розділ 3	Сорокіна О.С., доцент кафедри соціології	02.11.21	02.11.21

7. Дата видачі завдання 18 червня 2021 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та формулювання теми роботи	Червень 2021	<i>виконано</i>
2.	Опрацювання наукових джерел	Червень-Серпень 2021	<i>виконано</i>
3.	Робота над вступом	Серпень 2021	<i>виконано</i>
4.	Робота над першим розділом	Серпень-Вересень 2021	<i>виконано</i>
5.	Робота над другим розділом	Вересень-Жовтень 2021	<i>виконано</i>
6.	Проведення соціологічного дослідження	Жовтень-Листопад 2021	<i>виконано</i>
7.	Робота над третім розділом	Листопад 2021	<i>виконано</i>
8.	Робота над висновками	Листопад 2021	<i>виконано</i>

Студент _____ В.В. Некипелова

Керівник роботи (проекту) _____ О.С. Сорокіна

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Т. О. Ратушна

РЕФЕРАТ

Дипломна робота: складається з 66 сторінок, 37 позиції у списку літератури, 2 додатків.

ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ, ЖИТТЄВА СТРАТЕГІЯ, СТУДЕНТСЬКА МОЛОДІЬ

Мета наукового дослідження: виявити специфіку трудові діяльності у життєвих стратегіях студентської молоді.

Об'єкт наукового дослідження: життєві стратегії.

Предмет наукового дослідження: специфіка трудові діяльності студентської молоді.

Методи наукового дослідження: історичний, системний та діяльнісний підходи.

Гіпотеза дослідження: трудова діяльність студентської молоді обумовлена в першу чергу низьким рівнем особистого та родинного добробуту.

Висновки: 1. Життєва стратегія – це своєрідна соціальна, культурна і психологічна проекція індивіда на своє власне майбутнє. Найважливішою передумовою формування життєвої стратегії є забезпеченість особистості комплексом психологічних ресурсів, у то мучислі і перш за все адекватною системою потреб і цінностей, необхідних для побудови тих або інших альтернатив вибору.

2. Стандарти поведінки молодих людей визначаються статусом і способом життя цих груп. Сферами, які здійснюють найбільший вплив, є політичні та управлінські групи; ринкові та економічні групи; інтелектуальні та творчі групи; масова.

3. На обрання стратегії впливають наявні життєві проблеми, самооцінка, прогноз власного життя, модель повсякденної поведінки, оцінка ресурсів, готовність відстоювати свої інтереси, пошук найкращих рішень.

SUMMARY

Diploma thesis consists of 66 pages, 37 literature sources, 2 annexes.

EMPLOYMENT ACTIVITY, LIFE STRATEGY, STUDENT YOUTH

Research purpose is to identify the specifics of work in the life strategies of student youth.

Research object is the life strategies.

Research subject is specifics of student youth work.

Research methods are historical, systemic and activity approaches.

Research hypothesis is labor activity of student youth is primarily due to low levels of personal and family well-being.

Conclusions: 1. Life strategy is a kind of social, cultural and psychological projection of the individual on his own future. The most important prerequisite for the formation of life strategy is the provision of the individual with a set of psychological resources, including the torment and, above all, an adequate system of needs and values needed to build certain alternatives to choice.

2. Standards of behavior of young people are determined by the status and lifestyle of these groups. The areas that carry out the greatest influence are political and management groups; market and economic groups; intellectual and creative groups; mass.

3. The choice of strategy is influenced by existing life problems, self-esteem, forecast of one's own life, model of everyday behavior, assessment of resources, readiness to defend one's interests, search for the best solutions.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЯХ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	6
1.1. Уточнення змісту понять «трудова діяльність», «життєва стратегія», «студентська молодь».....	9
1.2. Аналіз досліджень трудової діяльності у життєвих стратегіях студентської молоді.....	14
1.3. Методологічні підходи дослідження трудової діяльності у життєвих стратегіях студентської молоді.....	18
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЯХ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	24
2.1. Сутність та зміст життєвої стратегії	24
2.2. Специфіка трудової діяльності студентської молоді	29
2.3 Стратегії трудової діяльності студентської молоді в Україні.....	35
РОЗДІЛ 3. ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЯХ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	45
3.1. Обґрунтування соціологічного інтерв'ю як метода дослідження трудової діяльності у життєвих стратегіях студентської молоді	45
3.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження дослідження трудової діяльності у життєвих стратегіях студентської молоді	51
3.3. Рекомендації щодо розвитку успішної трудової діяльності як складової життєвої стратегії студентської молоді.....	55
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	64
ДОДАТКИ.....	67

ВСТУП

Актуальність. Життя людини нерозривно пов'язане з навчанням. Новітні технології, що постійно впроваджуються у виробництво, розвиток науки і техніки висувають жорсткі вимоги до освіти та кваліфікації сучасних працівників. Тому сьогодні ситуація, коли студент починає працювати ще до закінчення навчального закладу, вже є нормою. І дедалі частіше постають питання правового характеру щодо регулювання трудових правовідносин з особами, які поєднують роботу з навчанням.

Особливості діяльності визначаються змістом її завдань, предметом, на який вона спрямована, засобами та способами, з допомогою яких вона здійснюється, результатами. Діяльність та особистість знаходяться в єдності: особистість – це суб'єкт діяльності. Всі психологічні процеси, властивості, досвід людини проявляються та формуються в діяльності (в її різних видах). Стосується це і навчально-професійної діяльності.

Діяльність впливає на особистість людини, на її мислення, відчуття, волю, ставлення до життя. Склад психологічних процесів, станів, властивостей, мотивів, знань, навиків людини, які проявляється в діяльності (психологічний зміст), визначається її предметом, засобами, умовами, а також особливостями самої особистості.

Яким би не був предмет діяльності студента, її психологічний зміст являє собою цілісну єдність психологічних процесів, станів, утворень та властивостей його особистості. Колективна (групова) діяльність студентів наповнюється психологічним змістом завдяки розумовим, емоційним, волевим та мотиваційним особливостям колективу, його досвіду та традиціям.

Процес діяльності складається із пов'язаних між собою дій і розпочинається з постановки мети на основі потреб та мотивів (або усвідомлення поставленого іншими людьми завдання). Після цього йде розробка плану, установок, моделей, схем майбутніх дій. Згодом виконуються предметні дії, задіюються засоби діяльності, її зовнішні та внутрішні прийоми, порівнюються

хід та проміжні результати з поставленою метою, вносяться корективи. На процес діяльності особистості та колективу впливає керівництво діяльністю.

Умови діяльності можуть бути сприятливими, підвищувати її ефективність, та несприятливими – досить тяжкими, екстремальними.

Актуальність тематики даного дослідження мотивується необхідністю глибокого осмислення ролі студента як суб'єкта навчально-професійної діяльності, адже в останні роки в умовах кризи вітчизняної освітньої системи та переходу до двоступеневої системи вищої освіти в Україні необхідним є перегляд самого статусу студента в його найширшому аспекті, в тому числі і як суб'єкта навчально-професійної діяльності.

Проблемна ситуація. Реалії сучасного життя такі, що багато молодих людей, які отримують професійну освіту в різних освітніх установах, змушені одночасно займатися трудовою діяльністю. В цьому відношенні українські студенти не є винятком. Зрослі контакти з молоддю з розвинених країн, швидке поширення набагато більш високих, ніж раніше, стандартів життя призводять до швидкого зростання життєвих потреб студентів при набагато менших можливостях їх задоволення за рахунок таких традиційних джерел, як стипендія або допомога батьків. На сьогоднішній день існує багато факторів, які спонукають більшу частину студентської молоді займатися трудовою діяльністю через гостру нестачу коштів на найнеобхідніше - харчування, одяг, придбання літератури, оплату платних елементів навчального процесу і на відвідування навіть самих недорогих місць проведення дозвілля і відпочинку.

Питання економічного становища і матеріального забезпечення студентів завжди були надзвичайно гострими, за сучасних умов вони набувають особливої значущості. Зниження рівня життя значної частини населення України, розвиток форм платного навчання, малий розмір стипендій примушують студентів до пошуку допоміжних заробітків. З огляду на це набуває особливої актуальності дослідження феномену працюючого студента. Студентська молодь викликає до себе пильну увагу дослідників, у тому числі та перш за все соціологів. Це пов'язано з багатьма причинами, проте насамперед з тим, що студентство є

однією з рушійних сил демократичних перетворень; це резерв формування середніх прошарків суспільства, його інтелектуальної еліти; це соціальна група, ціннісні преференції якої у недалекому майбутньому домінуватимуть у нашому соціумі.

Об'єкт. Життєві стратегії.

Предмет. Специфіка трудової діяльності студентської молоді.

Мета. Виявити специфіку трудової діяльності у життєвих стратегіях студентської молоді.

Реалізація поставленої мети вимагає розв'язання наступних *наукових завдань*:

- уточнити зміст понять «трудова діяльність», «життєва стратегія», «студентська молодь»;
- проаналізувати дослідження трудової діяльності у життєвих стратегіях студентської молоді;
- визначити методологічні підходи дослідження трудової діяльності у життєвих стратегіях студентської молоді;
- визначити сутність та зміст життєвої стратегії;
- виділити специфіку трудової діяльності студентської молоді;
- проаналізувати стратегії трудової діяльності студентської молоді в Україні;
- обґрунтувати соціологічного інтерв'ю як метода дослідження трудової діяльності у життєвих стратегіях студентської молоді;
- проаналізувати та інтерпретувати результати дослідження дослідження трудової діяльності у життєвих стратегіях студентської молоді;
- розробити рекомендації щодо розвитку успішної трудової діяльності як складової життєвої стратегії студентської молоді.

Гіпотеза дослідження. Трудова діяльність студентської молоді обумовлена в першу чергу низьким рівнем особистого та родинного добробуту.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі змісту, вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури та додатків.

РОЗДІЛ I

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЯХ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

1.1. Уточнення змісту понять «трудова діяльність», «життєва стратегія», «студентська молодь»

Методологічні засади – це система принципів наукового дослідження, основних підходів до вивчення його предмета. Розвиток педагогічної науки є складним і багатофакторним процесом, на який впливають різні чинники, тому здійснення його аналізу потребує залучення широкого спектра знань не лише з педагогіки, а й із суміжних галузей – філософії, соціології, наукознавства, історії, тобто застосування міждисциплінарної теоретико-методологічної бази.

Професійне самовизначення є важливою складовою успішної професійної діяльності особистості. Різноманітні аспекти готовності особистості до професійної діяльності досліджували: Г.О.Балл, О.О.Бодальов, О.Ф.Бондаренко, Л.М.Карамушка, О.В.Мушинська, Л.В.Нечаєва, В.В.Рибалка, Н.В.Чепелева та багато ін. Однак, незважаючи на актуальність проблеми, у науковопсихологічній літературі недостатньо приділено уваги проблемі формування особистісної готовності студентської молоді до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення.

Слід зазначити, що професійне самовизначення не закінчується на момент вступу до ВНЗ, оскільки молода людина не має професійного досвіду і, як правило, не може самостійно визначити свою придатність до професійної діяльності та рівень власної успішності у певній галузі.

До того ж, професійний вибір у юнацькому віці ускладнюється через відсутність знань щодо різноманітних напрямів професійної спеціалізації. Несформованість готовності до професійного самовизначення нерідко призводить на практиці до працевлаштування не за фахом. За статистичними даними МОП України чисельність безробітних серед молоді зросла з 6,4% до 8,1% тільки за останні два роки. Частка непрацевлаштованих

після закінчення ВНЗ становить 18,3% від усього безробітного населення. До основногочинника, що впливає на працевлаштування та залученість молоді до трудової діяльності, працівники державної служби зайнятості відносять низький рівень готовності молоді до професійного самовизначення.

У вітчизняній і зарубіжній науці безліч визначень студентської молоді. Так, соціологами Б.Г. Рубіним і Ю.С. Колесніковим в 70-і рр. ХХ ст. студентство було визначено як «соціальна група в системі вищої освіти, що має свої специфічні особливості і підготовлена виконувати соціальні ролі інтелігенції» [1, с. 38].

Л.Я. Рубіна визначає студентство як «особливу суспільну групу, основною характеристикою якої є перехідний стан, що виявляється як на соціально-класовому, так і на особовому рівні. Студентство об'єднує молодь приблизно одного віку і однакового рівня освіти, відмінну від інших соціальних груп формами організації життєдіяльності» [2, с. 20].

В.Т. Лісовський визначає студентство як «соціальну групу в соціальній структурі суспільства, яка за суспільним становищем належить до інтелігенції, є її резервом, призначена для занять висококваліфікованою працею в різних галузях науки, техніки, культури» тощо. [3, с. 24]. Дослідник аргументує, що учбова діяльність у ВНЗ є засобом входження молоді в самостійне життя, а також засобом її самореалізації.

У роботах О.В. Ларміна студентська молодь розглядається як «специфічна, соціально-професійна група людей молодого покоління, що об'єднана виконанням спеціальних учбових і соціально-підготовчих функцій, характеризується спільністю побуту, ціннісних орієнтацій і способу життя» [4, с. 96].

О.В. Рудакова виділила такі специфічні характеристики студентської молоді як об'єкта соціологічного дослідження: «студентство – найзначніша за чисельністю і роллю в системі суспільного відтворення соціальна група; головна функція студентства – поповнення когорти кваліфікованих фахівців та інтелігенції; студентська молодь є особливою перехідною соціальною групою, в

рамках якої здійснюється особистісне й соціальне становлення; відмітна особливість студентства – прагнення до всього нового, через відсутність досвіду – схильність до максималізму, перебільшення власної думки; склад студентської групи формується з представників різних класів населення приблизно однакового віку з певним рівнем освіти» [5, с. 69–70].

На основі проведеного аналізу існуючих визначень студентства Т.А. Фоміна зробила висновок про те, що у вітчизняній соціологічній науці склалося декілька підходів до розгляду студентства:

- 1) студентство як соціально-демографічна група;
- 2) студентство як соціально-професійна група;
- 3) студентство як особлива суспільна група» [6, с. 62–74].

У рамках зазначених підходів дослідники підкреслюють значущість якогось одного чинника у визначенні студентства як соціальної групи.

Відносячи студентську молодь до соціально-професійної групи, дослідники підкреслюють сутність студентства як джерела і резерву інтелігенції: «Соціальна роль студента полягає в підготовці до висококваліфікованої праці, обслуговуванні соціальних потреб і інтересів у всіх сферах теоретичної і практичної діяльності, в оновленні всього суспільства в цілому»

Молодь – соціально-демографічна група, відокремлена на основі сукупності вікових характеристик і особливостей соціального стану. Молодість як певна визначена фаза, етап життєвого циклу біологічно універсальна, але її конкретні вікові рамки, пов'язаний з нею соціальний статус і соціально-психологічні особливості мають соціально-історичну природу і залежать від суспільного ладу та культури властивих даному суспільству.

Труд - доцільна діяльність людини, в процесі якої він за допомогою знарядь праці впливає на природу і використовує її з метою створення предметів, необхідних для задоволення своїх потреб. Розглянутий в такому загальному вигляді Т. є, як писав К. Маркс, «... вічне природне умова людського життя, і тому він не залежимо від якої б то не було форми цьому житті, а, навпаки, однаково заг всім її громадським формам».

Діяльність - процес (процеси) активної взаємодії суб'єкта з об'єктом, під час якого суб'єкт задовольняє будь-які свої потреби, досягає мети. Діяльністю можна назвати будь-яку активність людини, якій вона сама надає деякий сенс.

Слід погодитися з К. Марксом, що праця є первинний вид людської діяльності, який історично склався в людському суспільстві і який є свідомою діяльністю, спрямованою на отримання результату, і регулюється волею відповідно до її свідомою метою. Праця є однією з базових умов життя людини і суспільства, розвитку індивіда як особистості. У процесі трудової цілеспрямованої діяльності індивід розкриває і розвиває свої здібності, формує і коригує свої ідеали, переконання і установки. Трудова діяльність лежить в основі будь-яких суспільних відносин і значно впливає на взаємини і взаємодії людей.

Французький філософ А. Бергсон назвав людський вигляд не (людина розумна), а (людина трудящий), тим самим визначивши основну сутність людини через постійне прагнення трудитися на вдосконалення навколишнього світу і самого себе. Аналогічна ідея була озвучена К. Д. Ушинського в книзі «Праця в її психічному і виховному значенні», де він підкреслював самоорганізованого роль праці в житті кожної людини, стверджуючи, що без особистої праці людина не може йти вперед, не може залишатися на одному місці, але повинен йти назад.

У вузькому сенсі слова праця є об'єктивною умовою підтримки життя індивіда, збереження сенсу його життя. Трудова діяльність, будучи усвідомленою і доцільною, виділяє людину з тваринного світу. Активність людини здійснюється з додатком зусиль, витратами в першу чергу розумової або фізичної енергії, що дозволяє людині бути повноцінною свідомою особистістю, а не тільки біологічною істотою. Трудова діяльність реалізується не ізольовано від соціуму, а в консолідації з ним, пов'язуючи індивіда з іншими людьми, зовнішнім світом, викликає його активність, підтримуючи життєві процеси як особистості, так і суспільства в цілому. У даному контексті можна сказати, що праця є ознакою життя окремих індивідуумів і людських спільнот.

Для людини як істоти біосоціальних праця, безумовно, насамперед це необхідність виживання в будь-які історичні епохи. Звідси і пріоритет матеріального виробництва над усіма іншими видами людської діяльності протягом тривалих тисячоліть. У цьому сенсі праця - це в першу чергу матеріальна потреба. Суспільно корисний характер праці (навіть якщо він здійснюється індивідом у суто особистих цілях) одночасно робить його духовною потребою людини (навіть якщо він цього не усвідомлює або не бажає).

Трудова діяльність - це насамперед практична діяльність, що виконується людиною за визначеним завданням.

Становлення життєвих стратегій, життєвих перспектив завжди було показником особистісної, психологічної зрілості людини. Багатогранні аспекти проблеми життєвого шляху особистості, її стратегій знайшли відображення в концептуальних моделях багатьох дослідників (К.О.Абульханова-Славська, Л.І.Анциферова, Т.М.Березіна, В.М.Дружинін, О.І.Коржова, Д.О.Леонт'єв, Л.І.Сохань, Т.М.Титаренко, Б.І.Цуканов та ін.). У зарубіжній психології вивченням проблем життєвих стратегій займалися А. Адлер, Ш. Бюллер, А. Маслоу, Е.Фромм, К. Хорні та ін.

Термін «життєва стратегія особистості» був запроваджений К.А. Абульхановою-Славською, під яким вона розуміє принцип опори на власні сили, перетворення умов, ситуацій життя відповідно до цінностей особистості. Згідно з її думкою, індивідуальність – це не тільки неповторність життя, яка зазвичай підкреслюється поняттям долі як нібито незалежної від людини, вона ще полягає у здатності організувати її за власним задумом [1].

Життєва стратегія – це своєрідна соціальна, культурна і психологічна проекція індивіда на своє власне майбутнє. Найважливішою передумовою формування життєвої стратегії є забезпеченість особистості комплексом психологічних ресурсів, у тому числі і перш за все адекватною системою потреб і цінностей, необхідних для побудови тих або інших альтернатив вибору. Будучи залученою сучасна молодь прагне відносно самостійно конструювати власні «життєві сили» в умовах широкого вибору суспільних можливостей. Життєва

стратегія як індивідуальний спосіб конструювання і реалізації людиною життєвих цілей визначає ставлення людини до себе, до діяльності, до інших людей.

Життєва стратегія особистості характеризує не лише вектор дій і вчинків, але й глибину переживань особистістю того, що з нею відбувається. Особистість виступає у ролі головного регулювальника реалізації стратегії, забезпечуючи її якісну своєрідність і визначаючи її динамічні особливості [1;3;7;].

Як оптимальну життєву стратегію Абульханова називає таку, за якої людина співвідносить свої можливості з життєвими завданнями, при цьому постійно розвиваючи свій потенціал. Людина встановлює відповідність своїх життєвих інтересів і умов життя на основі критеріїв, що обираються нею самою або отримуваних ззовні.

Отже, на становлення життєвої стратегії впливає низка факторів, які визначають який саме тип життєвої стратегії обере для себе особистість. У кожної людини є свої плани, цілі, установки, уявлення про те, чого вона хоче досягти у житті, тобто все те, що складає стратегію життя, і на них безпосередньо чи опосередковано здійснює свій вплив багато чинників.

Мотивація навчально професійної діяльності може зумовити прагнення студента до максимальної реалізації життєвої стратегії. Якщо студент не може себе реалізувати в одній сфері діяльності, він це компенсує іншою, переключаючи всі свої сили на задоволення тих життєвих стратегій, які в змозі досягти. Людина мотивована, запрограмована на постійну боротьбу за досягнення своїх життєвих стратегій з іншими людьми, які мають такі ж стратегії. У процесі навчальної діяльності ці стратегії у студентів мотивуються подібними навчально-професійними потребами, ціннісними орієнтаціями.

1.2. Аналіз досліджень трудової діяльності у життєвих стратегіях студентської молоді

Питання економічного становища і матеріального забезпечення студентів завжди були надзвичайно гострими, за сучасних умов вони набувають особливої

значущості. Зниження рівня життя значної частини населення України, розвиток форм платного навчання, малий розмір стипендій примушують студентів до пошуку допоміжних заробітків. З огляду на це набуває особливої актуальності дослідження феномену працюючого студента.

Студентська молодь викликає до себе пильну увагу дослідників, у тому числі та перш за все це пов'язано з багатьма причинами, проте насамперед з тим, що студентство є однією з рушійних сил демократичних перетворень; це резерв формування середніх прошарків суспільства, його інтелектуальної еліти; це соціальна група, ціннісні преференції якої у недалекому майбутньому домінуватимуть у нашому соціумі. З огляду на це, а також на близькість студентства до його дослідників (згадаємо, що більшість соціологів, наразі вітчизняних, преподают у вишах), студентська молодь є однією з найбільш досліджуваних соціальних груп.

Так, соціально-демографічний портрет сучасного студента складений завдяки роботам В. І. Астахової, Н. В. Паніної, Л. Г. Сокурянської. Динамічні характеристики студентської свідомості і поведінки представлені в публікаціях таких науковців, як В. І. Добреньков, В. З. Журавський, А. І. Кравченко та ін. Досить успішні спроби виділити сутнісні характеристики студентства через аналіз форм його діяльності зроблені в роботах В. Б. Евтуха, О. Д. Куценко, К. Г. Михайлової, О. С. Овакімян та інших дослідників.

У контексті обраної дослідницької проблеми особливого значення набуває аналіз соціальної суб'єктності студентської молоді, найбільш повно здійснений у монографії Л. Г. Сокурянської «Студентство на шляху до іншого суспільства: ціннісний дискурс переходу». Під соціальною суб'єктністю вона розуміє «соціокультурний феномен, суттєва якість суб'єкта (індивіда, групи), яка передусім виявляється в його ціннісних орієнтаціях, стратегічному життєвому виборі, цілеспрямованій активності» Говорячи про такий різновид соціальної суб'єктності, як економічна суб'єктність, майбутніх фахівців, дослідниця перш за все має на увазі феномен працюючого студента. При цьому вона підкреслює

що саме цей феномен свідчить про те, що соціальна суб'єктність студентства виявляється не тільки на рівні його диспозицій, а й в актуалізованій формі.

На думку Л. Г. Сокурянської, трансформація ціннісної свідомості студентства у бік її «модернізації» та «постмодернізації», зокрема прагнення до самореалізації, зумовлює розвиток соціальної суб'єктності майбутніх фахівців, в тому числі в економічній сфері. В роботах російської дослідниці Ю. Зубок представлений дещо інший аспект проблеми соціальної суб'єктності молоді. Вона говорить про її соціальне виключення. Більш розгорнений і системно цей підхід реалізований у колективній монографії В. Чупрова, Ю. Зубок і К. Уільямса, де аналізуються особливості соціального портрету молодих когорт Росії і Заходу, а також обґрунтовується ідея конфлікту молоді і суспільства в умовах соціальної невизначеності. Доводячи, що сьогодні молодь перетворюється із специфічної соціально-демографічної у просто демографічну групу, автори проблематизують її можливість виступати суб'єктом соціальних процесів.

У роботах зазначених авторів здійснена найбільш повна теоретична і емпірична розробка ризикологічного підходу до дослідження молоді, розроблена концепція ризику як чинника її соціального розвитку. Зазначимо, що у своєму дослідженні феномену працюючого студента ми перш за все спираємось на концепцію соціальної суб'єктності Л. Г. Сокурянської. При цьому ми також виходимо із того, що загальною соціальною ознакою економічних відносин, як зауважує В. Є. Пилипенко є суб'єктність. Останнє означає, що економічні відносини мають свого носія, котрий їх створює, реалізує, підтримує, регулює. Цей носій ще й психологічно забарвлює економічні відносини, опосередковуючи їх суб'єктивним елементом: мотивацією, метою, почуттями, емоціями, оцінками тощо. Такі відносини обов'язково оцінюються суб'єктом із певної позиції в системі певних цінностей - вигоди, доходу, соціальної справедливості, рівності. Останнім часом все більше дослідників схиляються до визначення загальної тенденції зростання ролі суб'єктності в соціально-психологічних процесах, зокрема і в аналізі соціалізації, наголошуючи на тому, що в дослідженні

економічної соціалізації особистості потрібно враховувати, що особистість або група є індивідуальним або груповим суб'єктом - активним, самостійним, відповідальним, здатним до саморегуляції і рефлексії; розглядати суб'єкт як такий, що динамічно розвивається, має уявлення про власні можливості й потенціали, основні етапи свого життя, а також про цілі й потреби на кожному етапі життєдіяльності; а також брати до уваги ціннісно-змістовні складові активності суб'єкта.

Усе перелічене вище і є характеристикою суб'єктності особистості, в тому числі економічної. В існуючих сьогодні визначеннях економічної суб'єктності (наразі проаналізованих нами) наголос робиться на виборі особистістю власного економічного шляху розвитку на основі її ставлення до економічного світу, власної системи поглядів, цінностей, здібностей, очікувань. Своє емпіричне дослідження обраної проблеми ми базуємо на зазначених вище теоретичних положеннях. Звернувшись до аналізу феномену працюючого студента, ми виходили з того, що відносна поширеність вторинної зайнятості студентів означає, що сучасний ринок праці формує попит на, так би мовити, робітника проміжного рівня кваліфікації. Попит і пропозиція на працю студентів співпадають ще і в тому сенсі, що і ринок праці, і студентство зацікавлено у тимчасовій зайнятості. Таким чином, можна припустити, що студентська молодь повною мірою відповідає вимогам сучасного українського ринку праці.

Місце і характер праці, її регулярність можуть по-різному впливати на академічну успішність та навчання в цілому, що вимагає від студента перерозподіляти і інтенсифікувати його навантаження. Крім цього, характер майбутньої професії надає різні можливості для допоміжних заробітків студентів, визначає особливості їхньої поведінки на вторинному ринку праці.

На ставлення студентів до вторинної зайнятості можуть суттєво впливати їхні соціально-демографічні характеристики, соціальне походження і стан економічного добробуту батьків, сімейне положення, наявність дітей, життєві умови тощо.

Отже, акцентування уваги в рамках соціологічних досліджень на проблемі формування життєвих планів та стратегій студентської молоді пов'язано як із збільшеним різноманіттям соціальних каналів, способів входження молоді у сучасне суспільство, так і з зростаючою різноманітністю форм професійної освіти, з розвитком специфічного молодіжного ринку праці та способів працевлаштування молоді. В умовах свободи вибору в освітній сфері, збільшення конкуренції в системі освіти, комерціалізації освітньої діяльності співіснують різноспрямовані тенденції. З одного боку, зростає пропозиція і збільшуються можливості отримання вищої освіти, з іншого – реаліями вільного ринку праці є досить обмежена пропозиція вакансій для фахівців з вищою професійною освітою поряд з високими вимогами до досвіду і стажу професійної діяльності. У зв'язку з цим в сучасному українському суспільстві зростає розчарування студентської молоді в соціально-економічній затребуваності обраних ними спеціальностей.

Життєві стратегії студентів характеризуються складною структурою, важливими елементами якої виступають освітній, трудовий компонент, міграційні установки, накопичення соціально-комунікаційного капіталу, які реалізуються в подальшій ціле-раціональній або ціннісно-раціональній діяльності. В умовах соціальної невизначеності процес формування і реалізації життєвих стратегій студентів-старшокурсників являє собою простір ризику, а отже представляє значний інтерес для соціологічної науки.

1.3. Методологічні підходи дослідження трудової діяльності у життєвих стратегіях студентської молоді

Соціологічне дослідження – це вид систематичної пізнавальної діяльності, спрямованої на вивчення поведінки людей, груп, відносин, процесів соціальної взаємодії у різних сферах життєдіяльності суспільства та отримання нової інформації, виявлення закономірностей суспільного життя на основі соціологічних теорій, методів і процедур.

Соціологічне дослідження – це система логічно послідовних методологічних, методичних та організаційно-технічних процедур, спрямованих на глибоке вивчення, аналіз і систематизація соціальних фактів, виявлення зв'язків, залежностей між соціальними явищами і процесами, формування на основі зібраної інформації нових знань та розробка заходів щодо управління об'єктом, котрий досліджується, його прогресивним розвитком.

У соціологічній роботі факти є переконливими лише тоді, коли їх використовують комплексно, у взаємозв'язку, а не «висмикують» тільки те, що підтверджує думку дослідника, як це часто буває на практиці. Це – неодмінна умова методології соціологічних досліджень.

Методологією називають систему принципів дослідження, які використовуються у даній науці. У соціології вони визначені діалектичним підходом до об'єкта, що вивчається. А діалектика передбачає розгляд властивостей і характеристик об'єкта в їх різноманітних зв'язках і відносинах з іншими об'єктами, у розвитку та змінах. Принципи методології реалізуються за допомогою конкретних методик соціологічних досліджень.

Методика – сукупність технічних заходів, зв'язаних з методами дослідження, у тім числі система (сукупність, послідовність, взаємозв'язок) операцій, процедур, прийомів встановлення соціальних фактів, їх систематизації й аналізу.

Історичний підхід – метод дослідження, заснований на вивченні виникнення, формування та розвитку об'єктів у хронологічній послідовності. Завдяки використанню історичного методу досягається поглиблене розуміння суті проблеми і з'являється можливість формулювати більш обґрунтовані рекомендації по-новому об'єкту. Історичний метод може бути використаний при дослідженні різних явищ та об'єктів природи, суспільного життя, науки, техніки тощо. Історичний метод ґрунтується на виявленні та аналізі суперечностей у розвитку об'єктів, законів і закономірностей розвитку техніки.

Системний підхід – напрям методології досліджень, який полягає в дослідженні об'єкта як цілісної множини елементів в сукупності відношень і

зв'язків між ними, тобто розгляд об'єкта як модель системи. В англомовній літературі близьке поняття холізму.

Аналіз трудової діяльності передбачає вивчення та розгляд діяльності, засновані на її розчленуванні на складові частини, визначенні входять до неї елементів, розборі її основних властивостей. Найбільш розробленою методикою системного аналізу трудової діяльності вважається методика, запропонована

В. Д. Шадрікова спирається на методологію системного підходу і передбачає проведення аналізу трудової діяльності на декількох рівнях.

Рівень особистісно-мотиваційного аналізу передбачає вивчення системи потреб особистості, з одного боку, і можливостей їх задоволення, закладених в особливості професії, - з іншого. Ступенем взаємосоответствия цих двох аспектів визначається рівень мотивації трудової поведінки.

На рівні компонентно-цільового аналізу розкриваються мету і значення кожної дії в загальній структурі трудової діяльності, виділяються: дана трудова діяльність в цілому і окремі операції (технологічні операції і виконавчі дії називаються «оператори»); інформаційна основа кожної дії (ознаки, на які орієнтується людина при виконанні трудової дії); правила обробки цієї інформації (правила алгоритму прийняття рішення); якості індивіда, що впливають на ефективність праці (ПВК). При цьому повинна розглядатися не тільки зовнішня сторона, а й внутрішня, пов'язана з реалізацією психічних властивостей працівника і психічних процесів, що беруть участь у виконанні дій.

На рівні структурно-функціонального аналізу вивчаються принципи організації та механізми взаємодії окремих дій в цілісній структурі діяльності. При цьому розкриваються зв'язки між окремими діями, їх значимість і вагу.

На рівні інформаційного аналізу виділяються: психофізіологічний аспект (форма сигналу, пороги чутливості при сприйнятті сигналу); оцінний аспект (вимірювання кількості інформації); власне психологічний аспект (механізми прийому, зберігання і переробки інформації). Виявляються ознаки, орієнтуючись на які працівник виконує трудові дії, встановлюються способи отримання

працівником інформації, необхідної для діяльності, вивчається організація інформаційного потоку в часі і т.п.

На психофізіологічному рівні проводиться вивчення фізіологічних систем і процесів, опосередковуючих діяльність. Велике значення при цьому надається аналізу активаційних та інформаційно-енергетичних процесів.

Рівень індивідуально-психологічного аналізу припускає вивчення суб'єкта діяльності, особистості працівника у всьому різноманітті її властивостей, виробляються виділення й аналіз мотивації, цілей і трудових установок, виділення критеріїв досягнення (або недосягнення) мети, бажаних цілей, самої програми досягнення мети і т.п.

В результаті поєднання всіх перерахованих рівнів опису діяльності вона представляється як багаторівнева поліструктурована освіта. При цьому системний аналіз вимагає розглядати будь-яке явище в розвитку, що по відношенню до професійної діяльності виступає, зокрема, як вимога вивчення процесу оволодіння діяльністю, становлення професійної майстерності. Практично всі сучасні науки побудовані за системним принципом. Важливим аспектом системного підходу є вироблення нового принципу його використання – створення нового, єдиного і більш оптимального підходу (загальної методології) до пізнання, для застосування його до будь-якого пізнаваного матеріалу, з гарантованою метою отримати найбільш повне і цілісне уявлення про цей матеріал.

Діяльнісний підхід в освіті – спрямованість освітнього процесу на розвиток ключових компетентностей і наскрізних умінь особистості, застосування теоретичних знань на практиці, формування здібностей до самоосвіти і командної роботи, успішну інтеграцію в соціум і професійну самореалізацію.

Ідея діяльнісного підходу пов'язана з діяльністю, як засобом становлення і розвитку суб'єктності. Тобто, у процесі і результаті використання форм, прийомів і методів освітнього процесу народжується не робот, навчений і запрограмований на чітке виконання певних видів дій і операцій, а особистість,

яка обирає, оцінює, програмує і конструює різні види діяльності, що задовольняють потреби в саморозвитку й самореалізації.

Діяльнісний підхід в освіті – це не сукупність окремих освітніх технологій чи методичних прийомів. Це методологічний базис, на якому будуються різні системи навчання зі своїми конкретними технологіями, прийомами і теоретичними особливостями. Діяльнісний підхід є альтернативним методу трансляції знань і їх пасивного засвоєння, дозволяє досягти освітніх цілей, що втілюють потреби суспільства і держави.

Із діяльнісним підходом найближче пов'язана категорія діяльності.

У традиційному розумінні «діяльність» розглядаємо як прояв активності суб'єкта, що виражається в доцільній зміні навколишнього світу, а також у перетворенні людиною самої себе. Тлумачення діяльності дозволяє поняття «діяльнісний підхід» розглядати за трьома збалансованими напрямками:

1) діяльнісний характер підходу (активний, самостійний, перетворювальний) – процес навчання є завжди навчанням предметно-практичних та розумових дій;

2) розвиваюча спрямованість підходу – особистісний розвиток учня, який характеризує становлення особистості, її «саморозвиток» у процесі діяльності в предметному світі, при цьому не просто індивідуальної, а спільної, колективної діяльності;

3) особливості реалізації (організація й управління) діяльнісного підходу у навчанні – цілеспрямованість, мотиваційна обумовленість, самостійна або керована вчителем взаємодія учня з навколишньою дійсністю, коли відбувається розв'язання суперечностей між репродуктивним і творчим пізнанням, раніше засвоєною інформацією і її новою порцією тощо.

Отже, життєва стратегія розглядається в сучасній соціології як один із проявів функції соціального орієнтування людини в соціальному просторі. Специфіка виконання даної функції життєвої стратегії полягає в тому, що вона, на відміну від повсякденного і ретроспективного орієнтування, концентрує свідомість на майбутньому.

У соціології життєві плани молоді розглядаються з точки зору перспективної реалізації інтересів особистості, що складаються під впливом різних факторів, що формують свідомість. Через призму особистого сприйняття оточуючих умов і можливостей студентська молодь оцінює суспільні потреби і, враховуючи їх, формує свої життєві плани. При цьому система освіти є головною сполучною ланкою між планами і інтересами молоді та суспільними потребами.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЯХ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

2.1. Сутність та зміст життєвої стратегії

Життєві стратегії та соціальна практика сучасної студентської молоді, як і інших масових акторів, перебуває під впливом процесів соціальної трансформації сучасного українського суспільства. Дослідження типових форм життєвих стратегій різних соціальних груп – важливий напрям соціологічних досліджень пострадянського трансформаційного процесу. З 1990х рр. активно досліджувались «адаптаційні стратегії», «стратегії виживання». Так, Т.І. Заславська виділяє три типи трансформаційної активності: цільова реформаторська діяльність, масова соціальноінноваційна діяльність та реактивно-адаптаційна поведінка. Беручи до уваги ці типи активності та спираючись на сукупність таких ознак, як цілі, мотиви та засоби реалізації, вона виділяє чотири класи життєвих стратегій: досягнення, адаптаційні, регресивні та руйнівні стратегії. Т.І. Заславська відмічає, що в основі адаптаційної стратегії є намагання до соціального виживання, до збереження мінімально припустимого соціального статусу.

Визначенню та дослідженню життєвих стратегій присвячені праці відомих українських соціологів. Так, О. Злобіна та В. Тихонович виділяють два типи життєвих стратегій: стратегію виживання та стратегію життєвого творення. Автори аналізують рівні адаптації до перетворень в українському суспільстві, виділяючи дихотомію життєвих стратегій: від добровільної, успішної та позитивної до примусової адаптації.

Аналізуючи українське суспільство кінця 90х рр. ХХ сторіччя, вони приходять до висновку, що більшість населення України того часу перебувало у стані примусової адаптації, на відміну від невеликої частки маси акторів, що мають позитивну, успішну адаптацію, яка відбувається добровільно. У працях С. Макеєва, Л. Біляєвої та інших життєві стратегії виступають як найбільш

впливовий критерій реальної стратифікації суспільства. Ю.О. Левада у своїх дослідженнях будує типологію життєвих стратегій на диференціації адаптаційної поведінки. Спираючись на самоідентифікацію суб'єктів з приводу їхніх адаптаційних стратегій, він виділяє чотири типи адаптації: підвищувальна, знижувальна, ізоляціоністська, руйнівна.

Цей підхід має багато спільного з дослідженнями Т.І. Заславської, але «підвищувальна» та «знижувальна» адаптації розглядаються як спосіб використання незвичних засобів для підтримки наявного статусу особистості. Наведені приклади свідчать про те, що сучасний стан розробки поняття «життєва стратегія» та дослідження реальних життєвих стратегій у суспільстві, що трансформується, актуальні і потребують поглибленої уваги соціологів. Життєві стратегії – це вектор, спрямованість поведінки індивіда чи соціальної групи, що базується на життєвих уявленнях, цілях та домаганнях.

У свою чергу, останні базуються на самоідентифікації особистості, на усвідомленні нею власних потреб та ресурсів їх досягнення. Такі ресурси мають особистісний, груповий та інституціональний характер, що становить інтерес для соціологів. Мета цієї статті – з'ясувати місце та роль вищої школи у формуванні життєвих стратегій молоді в умовах суспільства, що трансформується.

Соціологічні дослідження, що проводились у вищих навчальних закладах м. Харкова з початку 1990х рр. до теперішнього часу, свідчать про те, що життєві стратегії молоді, зокрема студентської, з одного боку, знаходяться під впливом трансформаційних процесів у суспільстві, з іншого – певною мірою впливають на хід та результати цих змін. Емпіричною базою цієї публікації є результати досліджень, що проводились у вищих навчальних закладах м. Харкова у 2005 р. ініціативною студентською групою Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди під керівництвом автора.

За репрезентативною вибіркою було опитано 1200 студентів. Також здійснено 72 глибинних інтерв'ю з експертами, серед яких були викладачі ВНЗ, роботодавці, що представляли як державний, так і приватний сектор, працівники служб зайнятості. Типологізація життєвих стратегій студентської молоді була

проведена на засадах аналізу соціальної активності, цілей та ціннісних орієнтацій, що домінують у цій соціальній групі, методів та засобів реалізації цих цілей. Основними критеріями виділення типів життєвих стратегій були: орієнтація студентів на засіб відтворення свого соціального статусу; оцінка студентами ступеня успішності своєї адаптації до сучасних умов життя; засоби вирішення життєвих проблем та подолання життєвих труднощів; рівень та якість застосування засобів, що надаються новими соціальними можливостями.

На підставі цих показників було виокремлено три типи життєвих стратегій, характерних для студентської молоді: стратегія досягнення, адаптаційна та ізоляційна стратегії. Стратегія досягнення характеризується прагненням особистості до само реалізації, максимального використання існуючих у суспільстві можливостей, прагненням до розширеного відтворення свого соціального статусу.

Орієнтації студентів цього типу мають вагоме підґрунття: вони успішно вчаться, творчо та послідовно опановують знання, займаються самоосвітою, відвідують додаткові курси, багато з них працюють за спеціальністю. Респонденти відмітили, що прагнуть жити краще, ніж жили їхні батьки, заробляти більше, ніж вони, мати додаткові привілеї тощо. Стратегія досягнення має два підтипи. Вони виокремлюються залежно від ставлення респондентів до обраної професії, реалізації поставлених цілей та рівня особистої відповідальності за те, як складається життя.

До першого підтипу було віднесено респондентів (близько 18%), які орієнтувалися на життєву стратегію досягнення та відрізнялися вираженою самоідентифікацією і настановою на самостійне вирішення проблем. У цій групі лише 3,6% респондентів відмітили, що деякою мірою будуть розраховувати на допомогу держави та рідних.

У цій групі переважають студенти технічного профілю, юнаки. Інший підтип респондентів (21% опитаних) планує досягти життєвих вершин за допомогою батьків та родичів, деякі – друзів. Рівень патерналістських настанов є доволі значним, особливо серед студентів гуманітарного профілю та серед

дівчат. Патерналістські настрої взагалі більш характерні для дівчат, ніж для юнаків. Глибинне інтерв'ю виявило таку характерну для нинішнього часу ознаку: більшість дівчат розглядають допомогу батьків чи чоловіка як сходинку до професійної кар'єри, а не як умову сімейного життя. Все частіше жінки обирають активні життєві стратегії, активний спосіб життя, деякі мріють про спільний зі своїм чоловіком бізнес. Було цікавим дізнатися, що юнаки чекають активної, навіть агресивної професійної стратегії з боку дівчат.

Опитування експертів (ними виступали викладачі вищих навчальних закладів) підтвердило гіпотезу щодо збільшення в останні роки кількості студентів, які за основу беруть стратегію досягнення як головну. Вони відрізняються допитливістю, вимогливим ставленням до себе та до викладачів, ретельно стежать за програмою навчальних курсів, мають власну думку та активно відстоюють її на семінарських заняттях, беруть участь у науковій роботі. За останні роки кількість таких студентів збільшилась і на заочному відділенні. Респонденти цієї групи налаштовані активно використовувати нові шанси для підвищення свого соціального статусу.

Проведене нами дослідження підтвердило гіпотезу російських соціологів, яка полягає в тому, що існує тенденція на збільшення верстви населення, зокрема молоді, що орієнтується на стратегію досягнення, на підвищення свого соціального статусу. Таким чином, протягом останніх років зафіксована тенденція до збільшення групи респондентів, що мають орієнтацію на стратегію досягнення. Є також тенденція до збільшення в цій групі жінок.

Наступна група респондентів (56% опитаних) була віднесена нами до типу адаптаційної життєвої стратегії. Ця група характеризується прагненням зберегти або трохи підвищити соціальний статус за рахунок пристосування, а інколи за рахунок самообмеження. Для респондентів цієї групи є характерним прагнення зберегти досягнуте: рівень матеріального забезпечення, соціального статусу. Вони орієнтовані на чітке виконання вимог щодо дисципліни, жорстке структурування дійсності, проявляють готовність обмежувати себе (навіть у необхідному) заради досягнення поставленої мети.

Їх головною ціллю є одержання диплома про вищу освіту. Респонденти цієї групи також вважають, що самоосвіта є необхідним елементом їх професійного становлення, але в якому напрямі її здійснювати, вони не знають. Вони не замислювалися, які якості необхідні сучасному спеціалісту. Лише 25% респондентів докладають зусиль для розвитку тих здібностей, які мають. Тільки половина з них має намір шукати місце роботи з урахуванням можливості максимального розвитку своїх здібностей.

Велика частка (близько 30%) респондентів має конформістську спрямованість, основу їх життєвої стратегії складає прагнення «бути, як усі», не виділятися. Дослідження виявило прошарок респондентів (близько 24%), що добре вчаться, прагнуть набути професійних знань, але не замислюються над своєю ідентифікацією, не мають виражених планів на майбутнє. Планування обмежується поточним навчальним роком. Ці респонденти на запитання про бажаний соціальний статус відповідають невизначено. Респонденти, що відносяться до цієї групи, орієнтовані на балансування в соціальному просторі, пристосування до існуючих умов життя, у тому числі за рахунок використання нових можливостей, нових засобів самореалізації, але за умови сприятливих зовнішніх обставин.

Відмітною рисою цієї групи є готовність до сприймання нових соціальних віянь, до повсякчасної переоцінки цінностей в залежності від ситуації. Кожен третій респондент цієї групи відмітив, що соціальний статус для нього не має істотного значення, важливим є тільки матеріальне забезпечення, можливість подорожувати, мати хобі, займатися творчою самореалізацією. «Праця не повинна заважати творчому зростанню особистості», «повинні залишатися і сили, і час, необхідні для особистого розвитку», інакше «робота не має сенсу» – такі відповіді ми одержали від респондентів цієї групи. Головна стратегічна мета цієї групи – «відчувати себе вільним».

Наполегливість, самодисципліна мають сенс тільки як інструмент досягнення цієї мети. В цій групі мають перевагу вихідці із сімей кваліфікованих спеціалістів, бізнесменів. Їх представники проявляють готовність до зміни

спеціальності, виду професійної діяльності в залежності від вимог «замовника». «Замовником» у даному контексті може виступати як конкретний роботодавець, так і стан кон'юктури на ринку праці в цілому. На наш погляд, має місце протиріччя між прагненням цієї групи респондентів до відчуття себе вільним за будь-яких обставин та їх готовністю до зміни самоідентифікації, виконання будь-яких вимог замовника. Подальший аналіз існуючого протиріччя серед, наприклад, молодих фахівців становить безперечний інтерес.

Наступний тип характеризується відмовою респондентів (близько 4%) від аналізу дійсності, від адаптації до змін в суспільстві, ізоляцією особистості. Респондентам цієї групи притаманні великий потяг до самообмеження, зниження життєвих шансів, боязнь ризику. З їх точки зору, «усі великі гроші – крадені, а я – чесний». Майбутнє для цих респондентів є невизначеним, їм властиве пасивне прийняття дійсності. «Якось буде» – типова відповідь цих респондентів на питання стосовно їх близького майбутнього. Вони повністю знімають із себе відповідальність за своє майбутнє.

З їх точки зору, допомога батьків та держави не тільки бажана, але й необхідна. Досить дивно, що в студентському середовищі, якому притаманні оптимістичний настрій, орієнтація на краще, в деякій мірі романтизм, дослідження виявило респондентів з подібними настроями. Таким чином, у визначенні динаміки та спрямованості трансформації суспільства важливу роль відіграють життєві стратегії молоді. У процесі їх взаємного пристосування відбувається формування композиційної структури суспільства, яка, у свою чергу, визначає діяльнісний потенціал сучасних трансформаційних процесів в українському суспільстві.

2.2. Специфіка трудової діяльності студентської молоді

Аналіз трудової діяльності передбачає вивчення та розгляд діяльності, засновані на її розчленуванні на складові частини, визначенні входять до неї елементів, розборі її основних властивостей. Найбільш розробленою методикою системного аналізу трудової діяльності вважається методика, запропонована

В. Д. Шадрикова. Вона спирається на методологію системного підходу і передбачає проведення аналізу трудової діяльності на декількох рівнях.

Рівень особистісно-мотиваційного аналізу передбачає вивчення системи потреб особистості, з одного боку, і можливостей їх задоволення, закладених в особливості професії, – з іншого. Ступенем взаимосоответствия цих двох аспектів визначається рівень мотивації трудової поведінки.

На рівні компонентно-цільового аналізу розкриваються мету і значення кожної дії в загальній структурі трудової діяльності, виділяються: дана трудова діяльність в цілому і окремі операції (технологічні операції і виконавчі дії називаються «оператори»); інформаційна основа кожної дії (ознаки, на які орієнтується людина при виконанні трудової дії); правила обробки цієї інформації (правила алгоритму прийняття рішення); якості індивіда, що впливають на ефективність праці (ПВК). При цьому повинна розглядатися не тільки зовнішня сторона, а й внутрішня, пов'язана з реалізацією психічних властивостей працівника і психічних процесів, що беруть участь у виконанні дій.

На рівні структурно-функціонального аналізу вивчаються принципи організації та механізми взаємодії окремих дій в цілісній структурі діяльності. При цьому розкриваються зв'язки між окремими діями, їх значимість і вагу.

На рівні інформаційного аналізу виділяються: психофізіологічний аспект (форма сигналу, пороги чутливості при сприйнятті сигналу); оцінний аспект (вимірювання кількості інформації); власне психологічний аспект (механізми прийому, зберігання і переробки інформації). Виявляються ознаки, орієнтуючись на які працівник виконує трудові дії, встановлюються способи отримання працівником інформації, необхідної для діяльності, вивчається організація інформаційного потоку в часі і т.п.

На психофізіологічному рівні проводиться вивчення фізіологічних систем і процесів, опосередковують діяльність. Велике значення при цьому надається аналізу активаційних та інформаційно-енергетичних процесів.

Рівень індивідуально-психологічного аналізу припускає вивчення суб'єкта діяльності, особистості працівника у всьому різноманітті її властивостей,

виробляються виділення й аналіз мотивації, цілей і трудових установок, виділення критеріїв досягнення (або недосягнення) мети, бажаних цілей, самої програми досягнення мети і т.п.

В результаті поєднання всіх перерахованих рівнів опису діяльності вона представляється як багаторівневе полиструктурне освіту. При цьому системний аналіз вимагає розглядати будь-яке явище в розвитку, що по відношенню до професійної діяльності виступає, зокрема, як вимога вивчення процесу оволодіння діяльністю, становлення професійної майстерності. Так, наприклад, Е. М. Іванова виділяє такі рівні системного аналізу трудової діяльності:

Нормативно-параметричний рівень: характеристики об'єкта праці (соціально-технічні та соціально-економічні характеристики; цілі, умови, засоби, сам трудовий процес); об'єктивні характеристики суб'єкта праці (вік, здоров'я, успішність праці);

Морфологічний рівень – структура і взаємовідношення різних нормативно заданих складових праці: трудовий процес і умови праці, об'єднані в операціонально-технологічну структуру праці; усе це обумовлює будова компонентів суб'єкта праці, тобто професійну когнітивно-мотиваційну складову, операторну, емоційно-вольову;

Функціональний рівень, де інтегруються нормативно-параметричні та морфологічні характеристики суб'єкта і об'єкта праці (це реальні дії і вся трудова діяльність в цілому). В. Д. Шадриков, розглядаючи трудову діяльність як систему, виділяє такі рівні її аналізу:

Рівень діянь (цілісна діяльність в єдності з особистістю як цілісний цикл трудової діяльності, який має повну психологічну структуру).

Рівень дій («дія – сукупність процесів пізнання і виконання, спрямованих на досягнення найближчої усвідомленої мети»).

Рівень макроелементів дії (здатність відображення дійсності на сенсорному, перцептивному і репрезентативному рівнях; здатність до здійснення виконавчих актів).

Рівень мікроелементів дії (це важливі, але малоподотчетні, вислизують від довільної регуляції особливості дії).

Спроби застосування системного підходу при вирішенні конкретних прикладних задач привели до появи ряду концептуальних схем вивчення діяльності, розробці деяких вимог до методів, формуванню нових понять і т.д. Так, Г. М. Зараковській і В. І. Медведєв, розвиваючи концепцію психофізіологічного дослідження діяльності оператора, сформулювали функціональну гіпотезу вивчення професійної діяльності для вирішення завдань інженерної психології. В рамках цієї гіпотези діяльність включає в себе чотири компоненти: інтенціональний, операціональні, активаційно-регуляторний і базовий. Між даними компонентами існує тісний зв'язок, але кожен з них відрізняється від інших.

В якості основної функціональної одиниці даної гіпотези розглядається дію. Структура діяльності розкривається через логічну «композиційно-часову організацію» дій, а дії - через організацію операцій. Виділяють наступні критерії психологічного змісту дій та їх структури:

- 1) характер завдання (зміст завдання з точки зору співвідношення між об'єктивно заданими шляхами досягнення мети і наявними в концептуальній моделі оператора засобів її вирішення);
- 2) зміст технологічних операцій, «що відбилися у свідомості оператора»;
- 3) комплекс об'єктивних характеристик, які можна зареєструвати в процесі діяльності.

Для здійснення структурно-функціонального аналізу «одноконтурного процесу усвідомленого регулювання сенсомоторної діяльності у конкретних видах праці» О. А. Конопкін побудував загальну принципову модель, яка відобразить внутрішню функціональну структуру процесу саморегуляції, і виділив наступні компоненти даної структури: прийнята суб'єктом мета діяльності – «суб'єктивна модель значущих умов діяльності», «програма власне виконавських дій «,» система критеріїв успішності діяльності», «інформація про реально досягнуті результати», «рішення про корекцію системи». Автор даної

концептуальної схеми визначає специфічні функції виділених ланок і зв'язки між ними в цілісному процесі регуляції. Мета діяльності визначається як системоутворююча функція, так як «сама мета діяльності - в тому її вигляді, як вона зрозуміла і прийнята суб'єктом, – визначає не тільки загальну усвідомлювану спрямованість діяльності, але в результаті цього і багато особливостей конкретної реалізації інших окремих ланок процесу саморегулювання».

У свою чергу А. А. Крилов розкриває динамічну картину функціонування інформаційних процесів на основі реалізації системного підходу. Виходячи з «концепції включення» (включення нових інформаційних процесів в поточний процес), він пропонує систему приватних принципів організації інформаційних процесів стосовно діяльності оператора. До цих принципів належать сумісність, динамізм структури, актуалізація інформаційних функцій і ін. П. П. Ерастов виділяє ряд методичних шляхів вирішення проблеми раціональної організації праці на основі методу «структурно-психологічного аналізу» діяльності. Він розмежовує підходи до діяльності як до об'єкта і як до предмету дослідження, пропонуючи загальну схему розгляду діяльності: «зовнішні дії - внутрішні умови - характер діяльності - результати діяльності».

Слід зазначити, що Г. В. Суходольський виділив три основні вимоги до психологічного вивчення професійної діяльності:

Перше - це вимога психологічної адекватності опису змісту, обумовлене виділенням взаємозв'язків предметної, гарматної і процесуальної сторін конкретної діяльності.

Друге - повнота психологічного відображення реальної дійсності, що забезпечується включенням в опис наступних характеристик:

- 1) морфології (склад і структура зовнішнього і внутрішнього планів діяльності);
- 2) системи мотивів і функцій, розкривала цілі і результати діяльності;
- 3) динаміки розвитку і функціонування діяльності та її підсистем в їх взаємозв'язку;

- 4) особливостей існування форм і компонентів діяльності;
- 5) цілісних і парціальних характеристик, що визначають специфіку цих форм і різноманітність діяльностей.

Третє - вимога конструктивності опису діяльності, структурування певній послідовності опису дій та операцій.

Таким чином, для сучасного розвитку психологічної науки характерні тенденції формування теорії системного дослідження професійної діяльності та реалізації системно-структурного підходу у вирішенні науково-практичних завдань. Методичними засобами реалізації системного підходу при аналізі професійної діяльності служать основні принципи і методи, не тільки розроблені в останні десятиліття, а й висунуті вітчизняними психотехніками.

Розвинені в останні десятиліття теоретичні концепції про психічної діяльності, формуванні, розвитку, зміні та особливостях різних психічних процесів, а також більш досконалі реєстраційні методи фіксації психічних і психофізіологічних процесів і системно-структурні методи їх аналізу дозволили поглибити психологічний аналіз професійної діяльності.

Слід зазначити, що в сучасній психології склалося методологічний напрям розвитку підходів до психологічного вивчення професійної діяльності, яке орієнтує на розробку системного дослідження професійної діяльності; методичні засоби дослідження та аналізу професійної діяльності.

Накопичено вже багато вдалих методичних прийомів, раціоналізаторських удосконалень до методів. Подальша розробка методів системного аналізу трудової діяльності вимагає конкретизації прийомів виявлення істотних зв'язків досліджуваних структур та їх динаміки. В якості одного з таких прийомів можна використовувати реєстрацію психологічних властивостей, синхронно проявляються і які впливають один на одного при здійсненні того чи іншого дії. У результаті будується матриця зв'язків, яку можна виразити графічно у вигляді структури професійно важливих якостей працівника (структурограма).

Методи системного аналізу діяльності активно розробляються психологами нашої країни, їх подальше вдосконалення відкриває перед психологією праці нові перспективи.

2.3. Стратегії трудової діяльності студентської молоді в Україні

Працюючий студент – досить поширене явище в сучасному українському суспільстві. Причому йдеться не про студентів-заочників, а про активно працюючих студентів денної форми навчання. Загалом, нічого принципово нового немає. І в радянський період паралельна з навчанням зайнятість студентів-старшокурсників стаціонару була достатньо поширена. Проте вона ніколи не набувала таких масштабів, як сьогодні, коли, за даними статистики, працюють або підробляють більше половини студентів нашої країни, причому не тільки останніх курсів. Часто робота віднімає час від навчання, і доводиться робити вибір.

За останні 15–20 років відношення роботодавців і викладачів до працюючих студентів суттєво змінилося. Більшість з розумінням ставляться до того, що знайти роботу після закінчення вищого навчального закладу практично нереально навіть з «червоним» дипломом, якщо за плечима немає хоч би мінімального досвіду роботи за фахом. Адже ніякого розподілу вже давно не існує.

За наслідками пілотажного соціологічного дослідження, проведеного у Вінницькому національному технічному університеті серед студентів 4 курсу інституту електроенергетики та електромеханіки, працюючі студенти склали 39 %. Основними мотивами їх працевлаштування визначені наступні:

1. «Купівельна спроможність стипендії» (89 %). Раніше на стипендію можна було прожити, а тепер багатьом молодим людям її навряд чи вистачає на їжу. Додатково необхідними є кошти на квартиру, одяг і розваги. А молода людина бажає багато всього, і не тільки дешевого. Студент розуміє, що варто поклопотатися про себе самому. Хороше матеріальне забезпечення сім'ї знижує вірогідність поєднання навчання і роботи студентом. Рано починають думати

про своє працевлаштування студенти з неповних сімей і сімей, де тільки один з батьків працює. Значно не вистачає коштів одруженим студентам. Серед працюючих студентів найбільше тих, хто навчається за рахунок держави. Явно більше працюють ті, хто проживає далеко від батьків.

Зрозуміло, що студент не може претендувати на повноцінну ставку, як правило, він одержує на 40–50 % менше, ніж фахівець з дипломом. Пояснюється подібна дискримінація не тільки тим, що студенти відносяться до категорії тимчасового персоналу, якому у всі часи платили менше. Справа у тому, що студент володіє недостатніми комунікативними і практичними навичками. Отже, нерідко частину його роботи доводиться виконувати іншим фахівцям. Звідси і відповідна оплата.

2. Необхідність оплачувати навчання студентами-контрактниками (29 %). Батьки не всіх студентів можуть оплачувати повністю навчання, а лише частково. Більше поталанило тим, навчання кого оплачують підприємства та організації з метою подальшого працевлаштування.

3. Можливість професійного зростання (37 %). Багато молодих людей прагнуть влаштуватися в престижну організацію на незначну посаду, щоб до моменту отримання диплома набути практичного досвіду і зробити перші кроки в кар'єрі. Крім того, роботодавці починають більше цікавитися стажем і досвідом роботи, аніж відмінними оцінками. Тому важливо влаштуватися на роботу за фахом. Безперечний плюс роботи за фахом полягає в тому, що студент зможе не тільки заробити, але і набути необхідного досвіду. Більше того, якщо він зможе добре себе зарекомендувати, є шанс продовжити співпрацю з компанією. Правда, працюють за фахом далеко не всі (9 % опитаних).

Зрозуміло, що студент, зайнятий на регулярній роботі під час навчання у ВНЗ, через порівняно короткий проміжок часу стає працівником, який володіє помітними перевагами порівняно як з непрацюючим випускником ВНЗ, так і з працівником, який не здобув повноцінної вищої освіти. Від першого його відрізняє, по-перше, велика активність, а по-друге, потреба і уміння підкріплювати теоретичні знання практичними навичками і досвідом; а від

другого – прагнення до систематизації і теоретичного обґрунтування практичних спостережень і методичних знахідок, а також прихильність до демократичних, партнерських відносин в роботі.

4. Відсутність інтересу до навчання (17 %). Частині студентів видається нецікавою об'ємна теоретична база, відірвана від практики. Вони прагнуть динаміки, досвіду, спілкування, ділової активності, прояву самостійності і креативності.

5. Бажання стати самостійною людиною, незалежною від батьків (29 %).

6. Хороше соціальне забезпечення на потенційному місці роботи (4 %).

Отже, необхідність поєднувати навчання і роботу є достатньо обґрунтованою, виходячи з вищезазначених причин. Проте, поєднуючи навчання і роботу, практично неможливо уникнути наступних проблем.

1. Головною проблемою працюючих студентів, з якої логічно випливає багато інших труднощів, є проблема браку вільного часу (про це зазначили 92 % опитаних респондентів).

2. Перевтома (34 % респонденти). Прагнучи відвідати необхідні заняття, встигнути на роботу, виконати завдання, скласти заліки та іспити, багато молодих людей потрапляють у стресові ситуації; через брак часу організм повноцінно не відпочиває і немає можливості відновити сили. Так накопичується втома, яка з часом перетворюється на перевтому. Створюється ситуація вибору: або навчання або робота. В результаті студент залишає ВНЗ. А це дійсно велика кар'єрна помилка. Диплом зайвим не буває. Можна скільки завгодно спокушати роботодавців своїми талантами, але диплом про вищу освіту як і завжди, є гарантією значущості людини. На жаль, багато студентів і раді б не залишати ВНЗ, але їх просто відраховують за неуспішність і невідвідування.

3. Неякісне навчання (26 %). Іноді на роботу студенти витрачають більше часу та зусиль, тому засвоєння базових теоретичних знань знаходиться на досить низькому рівні. Варто враховувати той факт, що теоретичний курс завжди є основою, формує світогляд людини, робить інтелект людини гнучким та просторовим.

Проте, часто саме працюючі студенти виявляються більш організованими, вони швидше закривають сесії, і краще сприймають необхідну інформацію. Розслабляти часу немає, доводиться ретельно планувати свій час і як результат – все встигати. Вважається, що одночасне навчання і робота – це хороша перевірка уміння планувати час і розставляти пріоритети. На щоденні лекції працюючий студент повинен встигає тільки завдяки умілому плануванню свого часу. Залишати паузи між роботою і лекціями, щоб встигати зробити інші справи.

Якщо студент навчається за спеціальністю, де вчитися дуже складно, то вірогідність поєднання роботи і навчання помітно знижується.

4. Робота не за фахом (19 %). Влаштуватися за фахом мають шанс студенти старших курсів, і то не завжди. Найчастіше їм пропонують невисокі посади. Вільних вакансій для студентів, охочих працювати за фахом, на ринку праці не так багато. Значно більше некваліфікованої роботи. Більшість студентів прагнуть знайти роботу за фахом. Якщо це не вдається, вони готові розглянути і інші варіанти. Зокрема, окремі студенти не відмовляються від роботи кур'єра, рекламного агента. До речі, саме по цих спеціальностях влаштуватися найпростіше, оскільки попит на них достатньо високий. На ринку праці також багато вакансій вантажників, різноробочих, продавців і ін. Проте, сьогодні студенти вже не хочуть підробляти вантажниками або робочими, як було раніше. Студент цінує роботу, де можна застосувати одержані знання та уміння.

5. Неможливість розвиватися всебічно: відвідувати які-небудь гуртки, секції, читати художню літературу, ходити в кіно, театри, відвідувати музеї, їздити на екскурсії тощо (24 %).

6. Особисті проблеми (12 %). Саме в студентські роки формується коло друзів та приятелів, з якими підтримуються достатньої стійки стосунки після ВНЗ, а також починається пошук „другої половини” з метою створення в майбутньому сім'ї. Але після сумбурного студентства, починається не менш сумбурне кар'єрне життя. Людина так звикає до такого способу життя, що втрачає друзів, звикає зовсім обходитися без них, результатом чого є самотність.

Отже, сучасні студенти денної форми навчання в нинішніх соціально-економічних умовах просто змушені поєднувати навчання і роботу. Мотиви працювати у студентів не завжди тільки матеріальні. Молодь часто прагне до самостійності та можливості професійного зростання. Проте такі устремління студентської молоді часто супроводжуються низкою серйозних проблем, пов'язаних в першу чергу з браком вільного часу.

Звичайно робота виступає цінним досвідом, тим більше сьогодні по закінченню вищого навчального закладу студентам тяжко працевлаштуватися. Тим більше коли студент проявляє себе як цінний співробітник, роботодавець в будь-якому разі використає шанс утримати його, запропонувавши навіть кар'єрні сходи та в подальшому забезпечивши гарними матеріальними умовами праці. Проте не варто забувати, що робота, яка здійснюється саме під час навчання виступає по відношенню до процесу навчання – допоміжною. На жаль роботодавець, який хоче, щоб його підприємство (установа, організація) були на найвищому рівні ставить високі вимоги до студента, часто не надаючи значення освітнім потребам студентам. З іншого боку студент, який часто не приділяє уваги навчання, влаштувавшись на роботу, також не надто сумлінно виконує робочі обов'язки.

За результатами дослідження можна сказати, що життєві стратегії молоді мають жорстку спрямованість на досягнення успіху в житті. У той же час поняття успіху у свідомості молоді є синкретичним. Це формула, яка відображає показники добробуту людей та їх символічне значення для людини та інших. У більшості випадків життєвий успіх, який молодь розуміє максимально чітко і конкретно, пов'язаний з досягненням цілей значною мірою в мікросередовищі і оцінюється з практичної точки зору. Згідно з дослідженням 2016 року, частіше успіх асоціюється зі щастям (24%) і багатством (22%). Особиста свобода (15%) і влада (9%), а також можливості для здібностей (8%) – рідкісний випадок.

Життєві стратегії молоді максимально індивідуалістичні (зазначимо, менше 1% респондентів вважають громадську роботу успіхом у житті). Завдяки наданим можливостям воно майже виключає побудову життя, спрямовану на

соціально згуртоване суспільство, поза яким воно неможливо відтворити суспільство і протистояти масовому громадському роз'єднанню.

Молодь має суперечливі уявлення про прийнятні способи досягнення успіху в житті [6]. З одного боку, респонденти відкидають модель життя, засновану на принципі «успіх будь-якою ціною», сигналізуючи про притаманні їй обмеження. З іншого боку, правові норми не завжди можуть бути такими обмеженнями (28% респондентів допускають порушення норм залежно від конкретних обставин), а також моральними зобов'язаннями (40% респондентів).

Молоді люди частіше вважають за можливе використовувати законні шляхи в рамках суспільно схвалених засобів. 44% молодих людей вважають знання умовою успіху в житті; 35% - культура і розум; 8% - творчі ідеї; 23% - почуття цілі; 27% - соціальна активність; 4% - сила волі. Тим не менш, шляхи, що суперечать принципам моралі, не відкидаються молоддю і, незважаючи на засудження, широко використовуються. Наприклад, 25% молодих людей вважають, що соціальний статус батьків може забезпечити успіх, а 19% респондентів впевнені, що лише нетворкінг може допомогти досягти успіху в житті.

Нарешті, життєві стратегії недостатньо рефлексивно продумані. 78% молодих людей впевнені у своїй здатності досягати життєвих цілей, незважаючи на певні бар'єри, пов'язані з освітою, а також з відсутністю достатніх ресурсів.

Наведені особливості життєвих стратегій молоді можна пояснити комплексом факторів. Найбільш значущими є, наприклад:

- специфіка молодіжних цінностей, у яких індивідуалістичні цінності переважають над колективними. Остання, на думку дослідників, значно девальвована серед молоді [2, с.132]. Індивідуалістичні цінності стимулюють молодіжний прагматизм, що впливає на процес формування життєвої стратегії;

- негативна реакція на трансформацію сучасного суспільства. Наше дослідження показує, що 68% молодих людей не задоволені ситуацією в суспільстві. Основними причинами їхнього невдоволення є: поширення корупції (28,94%); обман і брехня (28,34%); невпевнене майбутнє (23,95%), різкий поділ

на багатих і бідних (22,55%). Критичне сприйняття суспільства є однією з головних підстав для відмови від поваги до громадських норм. Проте поведінка молодих людей досить вибіркова. Відкидаючи морально-правові зобов'язання, вони, тим не менш, схильні прийняти споживчу ідеологію, домінуючу в еталонному середовищі;

- вплив інформаційно-комунікаційних засобів на молодь. Він надає символічний зміст ідентифікації, стандарти поведінки та ідентифікації об'єктів. У свою чергу, особливості ідентифікації об'єктів значною мірою визначають стратегічні пріоритети акторів [7].

Дослідження виявило сім типів об'єктів у різних соціальних групах, а саме:

- групи, що контролюють провідні галузі економіки (банкіри, підприємці, фермери); 19% молодих людей ідентифікують себе з цими групами;
- група промислових працівників (6% респондентів);
- гуртки з фізичного виховання та спорту; вони є об'єктами ідентифікації для 19% молодих людей;
- група «бюджетників» (5% молоді ідентифікують себе з цією групою);
- групи, у тому числі керівники (державні та муніципальні службовці, політичні діячі, працівники правоохоронних органів) – 21%;
- група працівників у галузях науки та мистецтва (19% респондентів);
- злочинна група (1% респондентів; слід зазначити, що не всі молоді люди відкрито визнають цей факт).

Стандарти поведінки молодих людей визначаються статусом і способом життя цих груп. Серед них є чотири групи, які мають найбільш виражені моделі ідентифікації: (а) політичні та управлінські; (б) ринкові та економічні; (с) інтелектуальні та творчі; (г) масова культура (зазначимо, що частина респондентів не визначила свої уподобання). Таким чином, розробляються життєві стратегії з урахуванням однієї з цих груп. Кожна модель, окрім останньої, має право на впровадження в плюралістичному суспільстві.

Однак головне питання полягає в тому, що побудова життєвої стратегії не означає її виконання [8]. Більше того, в нестабільному співтоваристві успішну

реалізацію стратегії слід розглядати як виняток, а не як правило. Будь-яка невдача потребує виправдання та виправдань, у більшості випадків за зовнішніми обставинами.

Проте, частіше причини невдач криються всередині, а не зовні через те, що молоді люди не мають знань і навичок у сфері соціальної інженерії; особливо в цій галузі, що стосується техніки побудови життя. Дослідження демонструє, що лише 38% студентів мають досвід та навички для успішного проектування та реалізації життєвих стратегій.

Між тим, ці знання та вміння (а) складні та багаторівневі; (b) змінюється залежно від ситуації, але зберігає алгоритмічно базову структуру; (c) творчо застосовано, щоб бути ефективним.

Соціально-інженерний підхід до моделювання життєвих стратегій та їх реалізації передбачає, що він повинен розвивати у молоді комплекс здібностей, а саме:

1. Аналіз життєвої ситуації та виявлення життєвих проблем. Особа не в змозі протистояти викликам зі своїми особистими знаннями та досвідом. Це вимагає вміння розрізняти уявні та реальні проблеми. Якщо перша являє собою спроби реалізувати реальні потреби та інтереси, то друга є наслідком або неадекватної інтерпретації проблемної ситуації, або неправильної постановки життєвої проблеми.

2. Самооцінка. Вона передбачає проблеми та потреби соціального об'єкта, їх узгодження з можливостями та умовами з точки зору практичності. Самооцінка можлива у разі здібностей до саморефлексії. З боку, ці здібності видаються елементом типу особистості; з іншого боку, вони розвинені завдяки культурному середовищу. Здатність і готовність молоді людини до саморефлексії стають правилом лише в соціальному середовищі де, за Арчером, розвинений «рефлексивний імператив» [3, с. 4 - 9].

3. Прогнозування еволюції життєвої ситуації. Це можливо, якщо людина має досвід і навички аналізу соціальних процесів. Це передбачає розвиток соціального та технологічного мислення молоді в довгостроковій перспективі.

Завдяки цьому вони стають здатними до рефлексії реального світу та способів його зміни в контексті соціальної теорії.

4. Визначення життєвих цілей, їх декомпозиція та розробка життєвих планів. Постановка цілей і розвиток життєвих навичок становлять значні труднощі для молоді. Високий рівень соціальної невизначеності, що характеризує російські реалії, погіршує ситуацію. За цих умов життєві плани насправді є не більше ніж декларацією про наміри.

5. Побудова моделі повсякденної поведінки, що дає змогу реалізувати життєву стратегію. Основними елементами моделі є:

- визначення послідовності заходів і заходів, спрямованих на досягнення цілей, задоволення потреб та інтересів;

- обґрунтування повсякденної діяльності та операцій;

- систематичне порівняння досягнутих результатів із запланованими, якщо це відбувається; виявлення причин виникнення даної ситуації. Для цього потрібні навички логічного мислення та вміння розуміти причинно-наслідкові наслідки;

- оцінка результатів діяльності особи та дій інших людей; побудова взаємодії;

- оцінка ресурсів, які необхідні для досягнення цілей.

6. Захист інтересів за наявності ризиків і загроз; для цього потрібні здібності:

- визначення ризиків і загроз, які можуть виникнути (потенційно можуть виникнути) при реалізації життєвої стратегії;

- визначення причин ризиків і загроз, їх джерел, наслідків для соціального об'єкта та інших;

- оцінка можливостей запобігання ризикам і загрозам, які пов'язані з керованими (повністю або частково) змінними;

- планування дій щодо захисту інтересів особи, забезпечення послідовності взаємопов'язаних процедур.

7. Пошук найкращих рішень у разі участі в конфлікті. Вони включають в

себе такі навички:

- аналіз конфлікту з посиланням на його змінні, такі як його причини, умови, суперечка, проблема, конфлікт інтересів, об'єкт конфлікту, учасники, їх дії, структурні фактори оточення конфлікту;

- правильно визначити індивідуальні інтереси в конфлікті, оцінити можливість їх задоволення;

- вироблення стратегій успіху в конфлікті; визначення його негативного та позитивного впливу на людину та інших;

- виявлення засобів впливу на сторони конфлікту, забезпечення розуміння мотивації учасників та різних психотипів особистості.

Отже, розвиток цих здібностей є скоріше технологічною проблемою, ніж гуманітарною. Вирішити це можна шляхом зміни розуму шляхом впорядкування, систематичного обміну знаннями та підвищення культурної обізнаності молоді. Соціальну роботу з молоддю необхідно переорієнтувати на всіх етапах соціалізації. Однак для такої переорієнтації необхідна підготовка фахівців, які володіють соціально-технологічною компетентністю та здатністю розвивати її в соціальних об'єктах.

Таким чином, шукаючи вакансію студент має приділяти увагу двом факторам, по-перше, чи знайдеться час для роботи, а по-друге, чи не відволікатиме робота від навчального процесу. Крім того, робота під час здобуття освіти вимагає високої моральної витримки. Розподіляючи власний час між трудовими обов'язками та часом навчання, студенти повинні мати неабияку психологічну витримку. Часто студентам без належної практичної підготовки доручають виконувати нудну роботу, яка, проте, змушує приділяти багато уваги. Проте, не зважаючи на усі труднощі, студенти знають, що проблеми лише загартовують. Маючи не лише якісну освіту, але й практичні уміння, можна буде із задоволенням поринути у найліпші умови своєї улюбленої праці.

РОЗДІЛ 3.

ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЯХ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

3.1. Обґрунтування соціологічного інтерв'ю як метода дослідження трудої діяльності у життєвих стратегіях студентської молоді

Достатньо розповсюдженою формою соціологічних опитувань є інтерв'ю. Найбільш характерна його особливість, як специфічного виду опитування, полягає в тому, що інтерв'юер (той, хто опитує) і респондент (той, кого опитують) зводяться обличчям в обличчя, що інформація, яка цікавить дослідника, міститься у відповідях індивіда на задане йому в усній формі запитаннях.

Інтерв'ю являє собою особливий підметод маркетингового опитування. Це проведена за визначеним планом бесіда, що припускає прямий контакт інтерв'юера з респондентом, причому запис відповідей ведеться або безпосередньо інтерв'юером (його асистентом), або механічно (на диктофон). Основна відмінність інтерв'ю полягає в тому, що, реалізуючи (як і анкетне опитування) функцію одержання первинної інформації, воно є певною формою соціально-психологічної взаємодії дослідника і респондента.

Специфіка подібної взаємодії така, що, на відміну від звичайного акту спілкування індивідів, відбувається точна диференціація ролей між інтерв'юером і респондентом. Інтерв'юеру надається головна роль ініціатора в організації і проведенні бесіди, у той час як респондент виступає в ролі веденого, у ролі джерела інформації. Дослідник запитує, респондент відповідає; дослідник, оперуючи питаннями, скеровує бесіду, респондент у своїх відповідях слідує за ним. Це й визначає специфіку інтерв'ю як різновиду опитування.

Та обставина, що в рамках інтерв'ювання дослідник розмовляє з кожним респондентом, значно підвищує надійність інтерв'ю, дає можливість дещо обмежити обсяг вибіркової сукупності. І всупереч думці, що інтерв'юер може

впливати на якість інформації тощо, на сьогоднішній день приблизно 3/4 маркетингових опитувань здійснюється у формі інтерв'ю. Переважна більшість опитувань, проведених маркетинговими центрами в Україні, також сьогодні здійснюється у формі інтерв'ю.

При цьому інтерв'ювання служить джерелом інформації з переважної більшості проблем, що вивчаються в маркетингових дослідженнях. Це стосується вивчення обсягів, структур і сегментів ринків, мотивації до споживання тих або інших товарів або послуг, аналізу ефективності реклами тощо. Слід зазначити, що інтерв'ю нерідко використовується як додатковий метод, за допомогою якого уточнюється інформація, отримана в процесі анкетного опитування. При опитуваннях спеціалістів, експертів теж частіше за все застосовується методика інтерв'ю.

Інтерв'ю класифікуються за багатьма засадами: за функціями, для реалізації яких вони застосовуються; цільовим призначенням; типом опитуваних суб'єктів; рівнем формалізованості; технікою організації опитувань за рядом інших чинників. Згідно з останньою з названих засад (процедура, техніка організації опитування) можна умовно виділити такі різновиди інтерв'ю: особисте; телефонне; глибинне.

Основний різновид інтерв'ю, використовуваний в маркетингових дослідженнях, - це, безумовно, особисте інтерв'ю. Причому, в маркетингових дослідженнях, на відміну від соціологічних, психологічних та інших, за цих умов інтерв'юер нерідко служить основною (якщо не єдиною) ланкою, що безпосередньо з'єднує виробника і реального або потенційного споживача товару (послуги).

По-перше, особливе значення при використанні методики особистого інтерв'ю має та обставина, що в процесі контакту інтерв'юера з респондентом встановлюються певні психологічні відносини, що дозволяють одержати специфічну «глибинну» інформацію (наприклад, про мотивацію до споживання тих або інших товарів), яку практично неможливо одержати в ході анкетного опитування (але, слід постійно пам'ятати і про деякі негативні моменти,

пов'язані з впливом інтерв'юера на опитуваного). І це - найважливіша перевага особистого інтерв'ю.

По-друге, у ході особистого інтерв'ю можна використовувати різноманітне «наочне приладдя», а саме: картинки, упаковки, зразки товарів, рекламні плакати й інше.

По-третє, особисте інтерв'ю за місцем проживання дозволяє зафіксувати соціальний або економічний фон, оточення респондентів. У ході деяких маркетингових досліджень це цілком необхідно. Так, щодо вивчення ринку засобів гігієни, важливо відзначити брудно або чисто в будинку, квартирі; при вивченні ринків предметів розкоші визначити, хоча б приблизно, рівень добробуту респондента тощо. Ще одна важлива якість особистого інтерв'ю - можливість поставити додаткові питання, записавши відповіді респондента в спеціально залишеному для цього місці, як правило, наприкінці опитувального листа.

Інтерв'ю може бути як нестандартизованим, вільним (інтерв'юер має лише загальний план бесіди і набір основних питань), так і стандартизованим, опитувальний лист для якого відрізняється деякими особливостями порівняно з тим, що застосовується при анкетних опитуваннях. Особисте інтерв'ю частіше усього проводиться за місцем проживання, коли опитується населення, реальні або потенційні споживачі тих або інших товарів. Іноді при опитуванні керівників компаній, експертів, особисте інтерв'ю проводиться за місцем роботи. Організація подібного інтерв'ю є непростим завданням.

Потрібно відзначити, що специфіка роботи інтерв'юера вимагає особливих особистих якостей, тривалої підготовки і досвіду. Ця причина, а також висока вартість особистого інтерв'ювання визначає те, що більшість компаній (крім великих, що мають власні служби маркетингових досліджень) вдаються до послуг спеціалізованих організацій (центрів, служб маркетингових досліджень, опитувань громадської думки).

Ці служби мають постійний штат кваліфікованих інтерв'юерів, більшість з яких працюють за сумісництвом. При необхідності їх викликають по телефону

(як правило, інтерв'юерами працюють жінки, насамперед тому, що більшість комерційних маркетингових досліджень стосуються споживання продуктів і товарів для домашнього вжитку, що купують головним чином жінки). Інтерв'юери, які працюють у спеціалізованих службах, мають відповідну підготовку, постійно беруть участь в інструктажах, накопичуючи досвід роботи. Особливо важливо те, що їхню роботу постійно контролюють спеціалізовані служби, що перевіряють реальність проведення інтерв'ю керівниками груп інтерв'юерів - супервайзерами або проводять моніторинг, тобто повторне інтерв'ю (йому частіше усього піддаються 10% здійснених інтерв'юерами бесід).

Телефонне інтерв'ю - бесіда, проведена інтерв'юером з респондентом по телефону, має певну специфіку. Необхідно відзначити, що саме телефонне інтерв'ю дозволяє вирішувати деякі завдання, що виникають у процесі маркетингових досліджень і пов'язані з необхідністю миттєвого одержання інформації, відповідної реакції респондентів, зокрема при регулярних моніторингові їх зніманнях інформації, вивченні залам'ятовуваності телевізійної реклами тощо. У той же час принципово важливою умовою для проведення телефонного інтерв'ю є висока щільність телефонної мережі (телефонні інтерв'ю частіше проводяться в США, де практично кожна сім'я має телефон), що дозволяє комп'ютеру робити вибірку телефонних номерів, використовуючи таблиці випадкових чисел.

Техніка проведення телефонного інтерв'ю постійно удосконалюється; останнє досягнення - проведення телефонного інтерв'ю за допомогою комп'ютера (САТІ - Computer Aided Telephone Interviewing). При цій системі інтерв'юер, використовуючи телефон, читає питання з екрана терміналу, натискає кнопку клавіатури, щоб вибрати питання, і записує отриману відповідь, вносячи її до пам'яті комп'ютера. У такий спосіб можна в будь-який момент одержати накопичену інформацію і з'ясувати, як просувається дослідження.

Потрібно враховувати, що ряд поширених пристроїв утруднюють проведення телефонних опитувань. Це, по-перше, автовідповідачі, які перекривають доступ до респондентів і нерідко порушують репрезентативність

вибірки. По-друге, автоматичні визначники номерів, що заважають оперативному проведенню опитування (хоча респондент завжди може переконатися в тому, що телефон, з якого його опитують, дійсно належить дослідній службі).

При використанні телефонного інтерв'ю необхідно враховувати методичні недоліки, властиві даному виду опитування. По-перше, це невизначеність ступеня репрезентативності вибірки при проведенні дослідження в умовах нашої країни, де рівень телефонізації населення недостатній (а використання для цих цілей сотового зв'язку має свої проблеми), і тому неможливо реалізувати чітку схему вибірки. По-друге, велике число відмов і незакінчених інтерв'ю, що також впливає на забезпечення репрезентативності вибірки. По-третє, при проведенні телефонних інтерв'ю можуть бути використані тільки невеликі анкети, причому з досить простими питаннями. По-четверте, час проведення телефонних інтерв'ю обмежений: якщо вибірку зроблено по домашніх телефонах, то для бесіди може бути використано тільки вечірній час.

Використовуючи цю методику треба враховувати деякі важливі методичні особливості. Так, необхідно брати до уваги особливості комунікативного процесу, пов'язані з опосередкованою формою спілкування інтерв'юера і респондента (пояснення причин дзвінка саме цій людині, досить докладна вступна частина інтерв'ю, мобілізація пам'яті респондента, який перед тим, як вибрати, повинен запам'ятати запропоновані варіанти відповідей на питання). Крім того, в опитувальний лист для телефонного інтерв'ю включається більше відкритих питань, спрощуються їхні формулювання - тобто вони мають бути наближені до розмовної мови і т.д.

Глибинне інтерв'ю. Переходячи до характеристики глибинного інтерв'ю, нагадаємо, що воно належить до групи якісних методів і використовується в першу чергу в ситуаціях, коли респонденти не хочуть або не мають можливості прямо відповісти на питання, які здаються занадто особистими, стосуються самооцінки і престижу респондента, нарешті, коли люди не можуть чітко усвідомити своє ставлення до досліджуваної проблеми або вважають, що

правдива відповідь може йти всупереч з соціально-етичними нормами, прийнятими в суспільстві (наприклад, вживання алкоголю, тютюнопаління тощо).

Що стосується самої методики і технології проведення глибинного інтерв'ю, то вони багато в чому подібні до таких підходів у психіатрії. Основна ідея - змусити респондента розговоритися на складну або дуже приватну тему. У процесі бесіди одна ідея шляхом асоціацій викликає появу іншої, піднімаючи з підсвідомості респондента глибинні асоціації, що звичайно заглушуються. Респондент може визнати елементи у своєму ставленні до покупок, які навряд чи можна було б виявити формальними кількісними методами. Наприклад, він не споживає глазуроване шоколадом морозиво на паличці тому, що в дитинстві переїв саме такого морозива і захворів на запалення легенів. Процес лікування супроводжувався болючими уколами, що в підсвідомості назавжди відвертило людину від продукту, хоча про дійсну причину вже давно забуто.

Для реалізації названих завдань глибинного інтерв'ю використовується ряд спеціальних технік постановки прямих і додаткових питань. Наприклад, техніка сходинок, за допомогою якої респондентам послідовно допомагають відшукувати ті якості, що відрізняють один продукт від іншого (наприклад, «Кока-колу» від «Пепсі-коли») ці якості називають (або респондент говорить про них сам), потім оцінюється їхня важливість. У результаті виділяються «межі значень», що асоціюються саме з цим товаром або маркою.

Роль інтерв'юера в глибинному інтерв'ю досить пасивна, він не скеровує розмову, не виявляє емоцій, але заохочує висловлювання, демонструючи співчуття. При цьому використовують не опитувальний лист, а план розмови, вироблений після консультацій із спеціалістами. Бесіду записують на касету і доповнюють стислим звітом інтерв'юера. Таке глибинне інтерв'ю триває майже годину.

Варіант глибинного - нарративне інтерв'ю (narrative - розповідь, оповідь) являє собою вільну розповідь про життя оповідача практично без втручання з

боку інтерв'юера. Останній припускає лише окремі вигуки для стимулювання і підтримки основної теми розмови.

3.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження дослідження трудової діяльності у життєвих стратегіях студентської молоді

В даний час в Україні більша кількість працюючих студентів ніж не працюючих. При цьому працювати студенти починають вже з перших курсів навчання. Дві третини студентської молоді працюють на постійній основі.

Якщо раніше для студентів основною метою працевлаштування був додатковий (саме додатковий, а не основний) заробіток, проходження виробничої практики та пошук майбутнього місця роботи, то в сучасній Україні діапазон цілей трудової зайнятості студентів значно ширше.

На першому місці (з великим відривом від інших) - необхідність заробити собі на життя і на отримання освіти. Тобто якщо раніше студенти отримували вищу освіту для того щоб надалі влаштуватися на престижну роботу і добре заробляти, то зараз як раз все навпаки, студентська молодь вимушена працювати, щоб заробити кошти на навчання.

На другому - турбота про післявузівське працевлаштування, бажання попрацювати, щоб отримати досвід в певній галузі з наміром і далі там працювати, щоб було, що написати в «резюме» і тим самим підвищити свої шанси на отримання бажаної роботи, познайомитися за час навчання у вузі з декількома видами робіт і вибрати відповідну.

Далі йдуть прагнення не відстати від друзів; бажання чимось зайняти свій час і голову, недовантаження в процесі навчання; прагнення зайнятися чимось новим; потреба повніше відчувати зв'язок прикладених зусиль з результатом, що далеко не завжди вдається в вузі.

Зазначені зміни цілей трудової зайнятості студентства багато в чому обумовлені тим, що обов'язкова практика на підприємствах у багатьох вузах технічного і економічного профілю тепер не потрібно і замінюється практикою все частіше вже там, де вдається домовитися.

Працевлаштування з метою виконання курсових і дипломних робіт майже не зустрічається, швидше, навпаки - тематика цих робіт вибирається так, щоб студенту легше було її виконати.

В даний час скоротилася зайнятість студентів в науку і науково-дослідних секторах вузів, в промисловості. Але зате в десятки разів більше студентів, ніж раніше, працюють в торгівлі, в ресторанах швидкого харчування, зайняті маркетинговою діяльністю і послугами, особливо рекламними, комп'ютерними та фінансовими.

На думку співробітників рекрутерських агентств, лише 1 - 2% студентів працюють повний робочий день, інші - або кілька днів в тиждень, або частина дня, або мають вільний графік. Але ці цифри не відображають реальності, оскільки рекрутерські фірми в основному займаються набором персоналу з вищою освітою, і туди звертається лише незначна частина студентів. Опитування показало, що загальна трудове навантаження у більш-менш регулярно працюючого студента зростає, а можливість отримати вільний графік роботи для суміщення її з регулярною навчанням - зменшується. В результаті працюючі студенти постійно пропускають навчальні заняття.

У колишні часи працевлаштування студентів-старшокурсників здійснювалося на основі багаторічних зв'язків між вузами і профільними для них підприємствами і організаціями. Тепер у багатьох випадках ці зв'язки розірвані або перейшли в приватні руки підприємства скорочують працівників і не беруть студентів; наукові організації не можуть забезпечити гідний заробіток своїм постійним співробітникам і можуть залучати на роботу лише поодиноких студентів, державні бюро зайнятості або не займаються студентами зовсім, або працюють з ними в останню чергу, ті фірми і підприємства, де можна непогано заробити, набирають працівників або по рекомендаціям, або на конкурсній основі.

Масштабність і глибина структурної перебудови в економіці, в тому числі і на ринку праці: принципова і швидка зміна секторів і галузей, які виступають в ролі основних споживачів праці, настільки ж швидкі і глибокі зміни в попиті на

окремі професії, інші вимоги до кваліфікації, яка дійсно, а не формально потрібно від претендентів на ті чи інші робочі місця.

Швидкі зміни всіх аспектів економічної практики: продукції, споживачів, технологій, схем роботи, правил, вимог, законодавчих і нормативних документів, зв'язків. В результаті вузи не встигають давати своїм випускникам профіль і рівень професійної підготовки, відповідні мінливих вимог і зростанню різноманітності економічного життя.

Після проведення інтерв'ю можна виділити три думки студентської молоді з приводу суміщення навчання з роботою. Перша думка - університет – це розгалужена система соціальних зв'язків. За час навчання ти отримуєш масу знайомств з інших сфер, вишів та курсів. Чим раніше йдеш працювати, тим менше шансів створити мережу позанавчальних контактів. Окрім цього, на молодших курсах ти отримуєш основну базу знань зі спеціальності. Тому краще не відволікатись на роботу. Ось на старших курсах варто випробувати себе на робочому місці – отримати досвід, який завжди потрібен роботодавцям. Такої думки притримується менша частина студентства.

Думка 2 - є один випадок, коли роботу із навчанням суміщати корисно – це коли студент точно знає, чим займатиметься після випуску. Якщо не зовсім ясно, що робити потім, то краще використовувати всі можливості університету. Це місце, де вчать працювати з інформацією і більше читати, виховують професійну культуру.

Університет ізольований від ринку праці. Під час навчання можна розширитися, випробувати себе у різних напрямках. Однак не зволікай, бо якщо будеш шукати роботу не на старших курсах, а на наступний день після випускного, то отримаєш депресію, адже швидше всього відразу роботу не знайдеш. Такої думки притримувалась більша частина студентської молоді ніж у першому випадку.

Думка 3 - робота під час навчання залежить від факультету. Навіть якщо у тебе хороший графік і ти не пропускаєш пари, все одно залишається мало часу

на самопідготовку. Є спеціальності, де кожна пропущена пара робить з тебе гіршого спеціаліста.

Робота дає практичні навички. Окрім неї, можна проходити стажування. Все це – гарантія, що закінчення університету не застане зненацька. Це вчить фінансовій грамотності, а додаткові кошти у кишені – можливість розвиватися поза університетом (курси іноземної мови, програмування тощо). Чим більше у людини навантаження, тим менше часу на прокрастинацію. Такої думки притримувалась найбільша кількість студентів ніж у обох попередніх випадках.

Бути старанним учнем і хорошим працівником дуже складно. Так само складно знайти роботу, яка б добре оплачувалася і не відривала студента від навчального процесу. Як показало дослідження більшість студентів не встигає виконувати усі завдання та значно відстають по навчанню. Але все ж таки перевагу віддають саме трудовій діяльності, бо переконані що на теперішній час важливіше мати саме досвід роботи ніж диплом.

Згідно проведеного дослідження сучасні студенти прагнуть якомога раніше стати незалежними у фінансовому плані від батьків.

Вони хочуть самостійно заробляти гроші і часто намагаються поєднати роботу з навчанням. Але часом працюючі студенти не звертають належної уваги на негативні сторони цієї ідеї. Так, навіть якщо підібрати роботу за фахом мало хто з працедавців погодиться надавати таким працівникам гнучкий графік роботи. Крім того, якщо поєднувати роботу і навчання, то виникне ще одна проблема - постійна нестача часу і регулярні недосипання.

Але, як ми вже з'ясували, часом бувають такі ситуації, коли без підробітку не обійтись. Якщо переглянути актуальні пропозиції по роботі для студентів, то можна зробити висновок, що найпростіше в студентські роки працювати офіціантом, промоутером, помічником бухгалтера, торговим представником або барменом. Але в такому випадку варто бути готовим, що доведеться прогулювати пари, в результаті чого виникають проблеми під час сесії. Працюючі студенти так чи інакше жертвують особистим часом, який можна було

б провести із друзями. Працюючі у нічний час студенти жертвують власним здоров'ям.

Незважаючи на деяку кількість мінусів підробітку в студентські роки, крім фінансової сторони є й інші плюси.

Так, багато студентів, поєднуючи навчання і роботу, вчаться реалізовувати свій потенціал. Тільки в робочій обстановці можна отримати нові знання і безцінний досвід. Крім того, багатьох випускників вузів після закінчення університету не хочуть брати на роботу через відсутність досвіду. Фахівці підкреслюють, що навіть маючи червоний диплом, влаштується на високооплачувану, перспективну посаду дуже складно. Ті претенденти, які підробляли під час навчання отримали не тільки безцінний досвід, але різні контакти в професійних колах.

Суміщення роботи та навчання дисциплінує молодих людей, вчить правильно планувати завдання і оптимізувати час на їх виконання, а також допомагає навчитися швидко і правильно розставляти пріоритети. Будь-який підробіток розширює кругозір і допомагає зрозуміти чи потрібно працювати в тій чи іншій сфері або ж варто змінити вид діяльності. Для працюючих студентів важливо дотримуватися балансу: працювати на роботі з відносно гнучким графіком і приділяти час навчання.

3.3. Рекомендації щодо розвитку успішної трудової діяльності як складової життєвої стратегії студентської молоді

Теза про те, що в університетах багато теорії, але мало практики, звучить тепер як ключове гасло протесту проти освіти. Це позначається на відвідуваності пар і ставленні до навчальних закладів загалом. Я вважаю що саме за допомогою дуальної освіти можна вирішити питання з приводу суміщення навчання та роботи і разом з тим матеріального забезпечення студентської молоді.

Україна – надзвичайно освічена країна: ми посідаємо четверте місце в світі за кількістю громадян із вищою освітою. Однак за якістю підготовки персоналу в компаніях та організаціях ми 94-ті, а дипломи припадають пилом у 80%

громадян. Роботодавці скаржаться, що навіть магістри виявляються не готовими до роботи, а тому студентів доводиться перенавчати.

Здебільшого роботодавці нарікають на те, що українським випускникам часто бракує так званих «м'яких» навичок – таких вмінь, як, наприклад, здатність самостійно ухвалювати рішення, швидко знаходити вихід у стресовій ситуації. А на наявність «твердих» навичок, тобто професійних, таких, як діловодство, логістика, годі й сподіватись. Згідно з дослідженням Гарвардського університету, їх очікують побачити лише 15% роботодавців.

Зрозуміти причини цієї проблеми доволі просто. Якщо радянська вища освіта гарантувала, що по закінченню навчання випускник точно буде працевлаштований, то сучасна не гарантує нічого. Вона просто не може дати студентові необхідних навичок. Чимало прикладних дисциплін неможливо вивчити, адже в університетах немає науково-дослідницьких центрів.

Студентів вчать застарілої теорії – особливо це стосується ІТ-спеціальностей. Адже перспективні випускники вишів, які приходять вчителювати, не приживаються. Низькі зарплати та тонни “паперової роботи” вбивають їхнє бажання вчити. Незмінно поколіннями висиджували свої місця вчителі похилого віку, втомлені від студентів і від пар. Врешті-решт, студенти розчаровуються у системі освіти, кидають навчання і влаштовуються на роботу. А там лунає вже легендарне «забудьте те, чого вас вчили в університеті».

Дуальна форма навчання передбачає поєднання навчання у ВНЗ з навчанням на робочих місцях. Лекційні заняття проводять в університетських аудиторіях, а практичні та лабораторні, а також курсові проекти – в компанії. Такий студент-робітник повноцінно виконує свої обов'язки, отримує стипендію, наближену до зарплатні.

Важливо не плутати досвід студентів, які паралельно поєднують роботу і навчання, з дуальною освітою. За такою схемою студент пропускає заняття, які потім доводиться відпрацьовувати, а також ризикує залишитись без диплома. За дуальної форми робота не шкодить навчання, а стає його частиною. Також у виші часто називають велику кількість практики на виробництві дуальною

формою навчання. Насправді за дуальних програм студент проводить на робочому місці приблизно стільки ж часу, скільки і в навчальному закладі.

Здебільшого дуальна освіта ефективна не для філологів, а для робітничих спеціальностей, медицини, права та ІТ-технологій. Компанії замовляють потрібні їм спеціальності, а навчальні заклади готують фахівців. Підприємства можуть не просто впливати, а навіть формувати розклад занять, забирати зайві предмети. Студентам не доводиться шукати компроміс між навчанням і підробітком, а компанії – «перенавчати» працівників. Терміну дуального навчання достатньо, щоб вивчити усі робочі механізми.

Завдяки дуальній освіті студенти отримують сертифікати, які підтверджують їхні навички. І це вже не просто диплом, об'єктивність якого роботодавці часто ставлять під сумнів. Сертифікат означає успішний результат кваліфікаційних тестів корпорації і доводить, що людина дійсно має необхідні навички.

Новаторкою в такому підході вважається Німеччина. Причини впровадження дуальних концепцій були здебільшого економічними: освіта не відповідала потребам бізнесу, а це спричиняло безробіття і сповільнювало економічні показники держави. Спершу ці концепції дещо відрізнялися від сучасних підходів: дуальну освіту в 1960–70-х роках німці вирішили просувати на базі шкіл, проте у 80-х вона переходить у форму професійної підготовки. Це аналог сучасних профтехучилищ, проте з максимальною залученістю бізнесу в навчання молодих фахівців. Такий підхід дав свої результати: станом на січень 2019 року Німеччина посіла 2-гу позицію серед європейських країн із найнижчим показником безробіття серед молоді.

Основними ознаками дуального підходу в навчанні є:

1. 50% занять для аудиторного навчання (лекцій), 50% – для практичних занять у компаніях;
2. результати роботи студентів оцінює як власник компанії (чи менеджери), так і викладачі в університетах;

3. від 25% до 50% навчальних кредитів отримують безпосередньо на робочому місці;
4. освітні програми адаптуються під потреби бізнесу. Це означає, що бізнес долучається до коригування дисциплін, які давно не відповідають ринку;
5. навчальні програми мають відповідати академічним стандартам.

Заклади дуальної освіти за кордоном:

1. навчання триває 3 роки;
2. двічі або тричі на тиждень заняття відбуваються на підприємствах;
3. студентам виплачується стипендія;
4. студент має ментора, у якого вчиться практичних навичок;
5. на завершення навчання кожен складає відповідне тестування з теорії та практики, яке оцінюють як університети, так і компанії;
6. цілком імовірно, що найкращі студенти після завершення програми отримують пропозиції повноцінної роботи.

У контексті України виникає чимало суперечностей, мовляв, і так багато студентів поєднують роботу з навчанням. Проте це не принципи дуальної освіти. Різниця в тому, що, пропускаючи лекції чи пари, слід відпрацювати втрачене. Натомість дуальна освіта передбачає зарахування витраченого часу на підприємстві до навчальних планів.

Впроваджувати дуальну освіту в Україні потрібно з кількох причин:

1. Негативні показники працевлаштування молоді. Протягом січня – серпня 2019 року на обліку служби зайнятості перебувало 9,7 тис. випускників (7,6 тис. із вишів і 2,1 тис. із профтехзакладів). Це близько 33% від усіх безробітних в Україні.
2. Застаріла матеріальна база в навчальних закладах. МОН зазначає, що зношеність обладнання вишів складає 60 – 80%, а в профтехучилищах навіть і 100%. Застосування дуальних концепцій має на меті розширити доступ студентів до оновленого устаткування, яке використовується для створення продуктів чи послуг у бізнесі.

3. Дисципліни, що не відповідають сучасним потребам бізнесу. 4 з 10 фірм у ключових секторах економіки говорять про розрив між навичками працівників та особистими вимогами до кандидатів для досягнення бізнес-цілей.

4. Практика в університетах перетворюється на документальну формальність. Чимало університетів не мають достатньо сформованої бази практики для рекомендацій студентам.

У 2018 році уряд таки ухвалив Концепцію дуального навчання МОН, розробка якої тривала 2,5 роки. Для моніторингу результатів було запущено пілотні проекти для училищ із Києва, Львова та Запоріжжя. Результати виявилися позитивними: рівень працевлаштування склав до 97%, на 12 – 17% зросла якість професійної підготовки та надійшли додаткові фінанси до 50 тисяч гривень у кожному ПТНЗ. Окрім цього, зменшилися витрати на комунальні послуги і навчальні матеріали, а також налагодилися партнерські зв'язки з роботодавцями.

Наразі говорити про успіх рано. Дуальна програма реалізується в 3 етапи до 2023 року: спершу формування нормативно-правової бази (2018–2019); далі пошук пілотних проектів і моделей дуальної форми навчання, моніторинг показників ефективності (2019–2020). Завершальним етапом є створення кластерів дуальної освіти разом із зацікавленими сторонами приватного сектору (2020–2023).

Успіх упровадження дуальної освіти залежить від зацікавлення приватного сектору інвестувати в освіту. Ідеться не лише про інтелектуальні інвестиції, але й фінансові.

У Концепції дуальної освіти зазначено, що фінансують такі ініціативи з державних та місцевих бюджетів, а також залучають кошти приватного сектору. Таким чином, для компанії це інвестиції в потенційних працівників, навички яких відповідатимуть їхнім потребам. Це економить час на стажування і перекваліфікацію, а тому працівник стає продуктивнішим у своїй роботі.

Підготовка фахівців дуальної освіти в Україні у вишах уже запроваджується здебільшого в технічних спеціальностях. Зокрема, такі концепції

в Києві підтримують Ciklum та EPAM. Кілька студентів отримали можливість паралельно з навчанням стажуватися у філіях цих компаній і випробовувати знання на реальних проєктах. Також зміни стосувалися й навчальних планів: одну з прикладних дисциплін першокурсники повністю вивчатимуть безпосередньо під час стажування в компанії.

КПІ ім. І. Сікорського, наприклад, співпрацює з FESTO, Haas Automation та «Прогрестех-Україна». Остання – одна з найбільших інжинірингових компаній, яка надає аутсорсингові інженерні послуги для світових авіагігантів Boeing та Airbus, автомобілебудівних корпорацій Tesla і Daimler. На базі університету компанія створила спільний навчально-науковий центр для підготовки механіків для авіаційної промисловості, насамперед для проєктів із Boeing. Було профінансовано нове сучасне обладнання і програмне забезпечення. І щонайважливіше, були змінені навчальні дисципліни та найняті нові викладачі – світові авіаконструктори із США та Європи. Ще один центр функціонує на базі світового авіагіганта Boeing, у межах якого студенти навчаються на реальних процесах проєктування елементів літаків.

У Львові елементи дуальної освіти впроваджує ІТ-компанія SoftServe, яка підписала Меморандум з УКУ. Відтак компанія введе в навчальну програму новий курс Deep Reinforcement Learning про штучний інтелект і найсучасніші алгоритми машинного навчання. Викладатимуть дисципліну експерти SoftServe. Інший цікавий аспект дуальної освіти в межах такої співпраці – створення спільної дослідницької групи UCU-SoftServe Research Group. До неї ввійдуть студенти і працівники факультету прикладних наук, а також R&D інженери SoftServe задля спільної роботи над дослідженнями.

Українська освіта продовжує впроваджувати європейські навчальні практики. Спершу у 2005 році відбулося підписання стандартів Болонського процесу, у 2018 році ми приєдналися до німецької концепції дуальної освіти. Зміни відбуваються. Проте не так швидко і не так масштабно, як би цього хотілося. Наразі нам залишається єдине: вірити в реформи і навчатися. Але таки швидко і масштабно.

ВИСНОВКИ

Питання економічного становища і матеріального забезпечення студентів завжди були надзвичайно гострими, за сучасних умов вони набувають особливої значущості. Зниження рівня життя значної частини населення України, розвиток форм платного навчання, малий розмір стипендій примушують студентів до пошуку допоміжних заробітків. З огляду на це набуває особливої актуальності дослідження феномену працюючого студента. Студентська молодь викликає до себе пильну увагу дослідників, у тому числі та перш за все соціологів. Це пов'язано з багатьма причинами, проте насамперед з тим, що студентство є однією з рушійних сил демократичних перетворень; це резерв формування середніх прошарків суспільства, його інтелектуальної еліти; це соціальна група, ціннісні преференції якої у недалекому майбутньому домінуватимуть у нашому соціумі.

На становлення життєвої стратегії впливає низка факторів, які визначають який саме тип життєвої стратегії обере для себе особистість. У кожної людини є свої плани, цілі, установки, уявлення про те, чого вона хоче досягти у житті, тобто все те, що складає стратегію життя, і на них безпосередньо чи опосередковано здійснює свій вплив багато чинників.

Мотивація навчально професійної діяльності може зумовити прагнення студента до максимальної реалізації життєвої стратегії. Якщо студент не може себе реалізувати в одній сфері діяльності, він це компенсує іншою, переключаючи всі свої сили на задоволення тих життєвих стратегій, які в змозі досягти. Людина мотивована, запрограмована на постійну боротьбу за досягнення своїх життєвих стратегій з іншими людьми, які мають такі ж стратегії. У процесі навчальної діяльності ці стратегії у студентів мотивуються подібними навчально-професійними потребами, ціннісними орієнтаціями.

Акцентування уваги в рамках соціологічних досліджень на проблемі формування життєвих планів та стратегій студентської молоді пов'язано як із збільшеним різноманіттям соціальних каналів, способів входження молоді у

сучасне суспільство, так і з зростаючою різноманітністю форм професійної освіти, з розвитком специфічного молодіжного ринку праці та способів працевлаштування молоді. В умовах свободи вибору в освітній сфері, збільшення конкуренції в системі освіти, комерціалізації освітньої діяльності співіснують різноспрямовані тенденції. З одного боку, зростає пропозиція і збільшуються можливості отримання вищої освіти, з іншого – реаліями вільного ринку праці є досить обмежена пропозиція вакансій для фахівців з вищою професійною освітою поряд з високими вимогами до досвіду і стажу професійної діяльності. У зв'язку з цим в сучасному українському суспільстві зростає розчарування студентської молоді в соціально-економічній затребуваності обраних ними спеціальностей.

Життєві стратегії студентів характеризуються складною структурою, важливими елементами якої виступають освітній, трудовий компонент, міграційні установки, накопичення соціально-комунікаційного капіталу, які реалізуються в подальшій ціле-раціональній або ціннісно-раціональній діяльності. В умовах соціальної невизначеності процес формування і реалізації життєвих стратегій студентів-старшокурсників являє собою простір ризику, а отже представляє значний інтерес для соціологічної науки.

Життєва стратегія розглядається в сучасній соціології як один із проявів функції соціального орієнтування людини в соціальному просторі. Специфіка виконання даної функції життєвої стратегії полягає в тому, що вона, на відміну від повсякденного і ретроспективного орієнтування, концентрує свідомість на майбутньому.

У соціології життєві стратегії молоді розглядаються з точки зору перспективної реалізації інтересів особистості, що складаються під впливом різних факторів, що формують свідомість. Через призму особистого сприйняття оточуючих умов і можливостей студентська молодь оцінює суспільні потреби і, враховуючи їх, формує свої життєві плани. При цьому система освіти є головною сполучною ланкою між планами і інтересами молоді та суспільними потребами.

Сучасні студенти денної форми навчання в нинішніх соціально-економічних умовах просто змушені поєднувати навчання і роботу. Мотиви працювати у студентів не завжди тільки матеріальні. Молодь часто прагне до самостійності та можливості професійного зростання. Проте такі устремління студентської молоді часто супроводжуються низкою серйозних проблем, пов'язаних в першу чергу з браком вільного часу.

Звичайно робота виступає цінним досвідом, тим більше сьогодні по закінченню вищого навчального закладу студентам тяжко працевлаштуватися. Тим більше коли студент проявляє себе як цінний співробітник, роботодавець в будь якому разі використає шанс утримати його, запропонувавши навіть кар'єрні сходи та в подальшому забезпечивши гарними матеріальними умовами праці. Проте не варто забувати, що робота, яка здійснюється саме під час навчання виступає по відношенню до процесу навчання – допоміжною. На жаль роботодавець, який хоче, щоб його підприємство (установа, організація) були на найвищому рівні ставить високі вимоги до студента, часто не надаючи значення освітнім потребам студентам. З іншого боку студент, який часто не приділяє уваги навчання, влаштувавшись на роботу, також не надто сумлінно виконує робочі обов'язки.

Таким чином, шукаючи вакансію студент має приділяти увагу двом факторам, по-перше, чи знайдеться час для роботи, а по-друге, чи не відволікатиме робота від навчального процесу. Крім того, робота під час здобуття освіти вимагає високої моральної витримки. Розподіляючи власний час між трудовими обов'язками та часом навчання, студенти повинні мати неабияку психологічну витримку. Часто студентам без належної практичної підготовки доручають виконувати нудну роботу, яка, проте, змушує приділяти багато уваги. Проте, не зважаючи на усі труднощі, студенти знають, що проблеми лише загартовують. Маючи не лише якісну освіту, але й практичні уміння, можна буде із задоволенням поринути у найліпші умови своєї улюбленої праці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни. Москва: Мысль, 1991. 299 с.
2. Асеев В.Г. Мотивация учебной деятельности и формирование личности. Москва: Полисиздат, 1976. 156 с.
3. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен. 2 е изд. Санкт-Петербург: Смысл, 2003. 860 с.
4. Помиткіна Л. В. Розвиток особистісної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення. URL: http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/files/52_2.pdf (дата звернення 10.09.2021).
5. Феномен працюючого студента. Соціологія молоді: веб-сайт. URL: <http://um.co.ua/2/2-6/2-68477.html> (дата звернення 10.09.2021).
6. Скориніна-Погребна О.В. Студентська молодь як потенційна економічна еліта суспільства <https://ukr-socium.org.ua/uk/archive/no-1-32-2010/studentska-molod-jak-potencijna-ekonomichna-elita-suspilstva/> (дата звернення 10.09.2021).
7. Рубин Б.Г. Студент глазами социолога. Ростов-на-Дону: Наука, 1968. 121 с.
8. Рубина Л.Я. Жизнь студенчества : социол. Очерк. Москва: АСТ 1991. 163 с.
9. Лисовский В.Т. Личность студента. Санкт-Петербург : Питер, 1994. 183 с.
10. Бондаренко О.Ф. Психологічні особливості сучасної студентської молоді. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. № 4. С. 8-12.
11. Підлісний М.М. Патріотичне виховання студентської молоді засобами соціології. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпропетровськ, 2015. № 4. С. 125-130.

12. Арыдин В., Атанов Г. Учебная деятельность студентов. Справочное пособие для абитуриентов, студентов, молодых преподавателей. Донецк: ЕАИ-пресс, 2000. 80 с.
13. Богомаз К. Ю. Соціологія молоді: Навчальний посібник. Дніпродзержинськ: ДДТУ. 2011. 355 с.
14. В помощь студенту-первокурснику. Томск: Изд-во Томского университета, 1966. 78 с.
15. Вітвицька С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 316 с.
16. Вітвицька С. Практикум з педагогіки вищої школи. Методичний посібник для студентів магістратури за модульно-рейтинговою системою навчання. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. 396 с.
17. Андреева О.В. Дослідження цінностей: методичні підходи М. Рокіча та Ш. Шварца. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Зб. наук. праць*. Харків : Вид. центр ХНУ ім. В. М. Каразіна, 2002. С. 87-98.
18. Балакірева О.М. Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації. *Український соціум*. 2010. № 4. С. 201-230.
19. Енциклопедія практичної психології. Життєві стратегії. URL: http://psychologis.com.ua/zhiznennye_strategii.htm (дата звернення 10.09.2021).
20. Котвіцька А. А. Навчання та трудова діяльність студентів : можливості суміщення. *Соціальна формація : стан, проблеми та перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.*, м. Харків, 17-20 берез. 2014 р. Харків, 2014. С. 82-87.
21. Результаты общенационального опроса. Украинское поколение Z: ценности и ориентиры. Киев: Фонд им. Фридриха Эберта. 2017. 135 с.
22. Шепеленко І. П. Життєві стратегії студентської молоді в умовах сучасного українського суспільства. *Український соціум*. 2006. Вип. 1. С. 60-64.
23. Дворецька Г. В. Соціологія: Навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2001. 125 с.

24. Психология труда: учебник и практикум для академического бакалавриата. Москва : Издательство Юрайт, 2015. 485 с.
25. Годлевська В. Ю., Гречанюк Н. М. Працюючий студент: мотивація, проблеми: веб-сайт. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/Godlevska.htm> (дата звернення 10.09.2021).
26. Сучасні студенти у пошуках роботи: чому і як її знаходять. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи: веб-сайт. URL: <https://periodicals.karazin.ua/ssms/article/view/13799/12991> (дата звернення 10.09.2021).
27. Полторак В.А. Маркетингові дослідження: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 387 с.
28. Пешкова Г. Вчитися на роботі: як працюватиме дуальна освіта в Україні: веб-сайт. URL: <https://uain.press/articles/vchytysya-na-roboti-yak-zapratsyuue-dualna-osvita-v-ukrayini-943921> (дата звернення 10.09.2021).
29. Занюк С. Психологія мотивації: Навч. посібник. Київ: Либідь, 2002. 304 с.
30. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. Київ : Наук. Думка, 1988. 144 с.
31. Биков В. Ю. Моделі організацій-них систем відкритої освіти: монографія. Київ : Атіка. 2009. 318 с.
32. Шевандрин Н.И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности. Москва : ВЛАДОС, 1998. 508 с.
33. Навчаємося працюючи: як теорія і практика таки єднаються у вишах: веб-сайт. URL: <https://studway.com.ua/dualna-osvita/> (дата звернення 10.09.2021).
34. Сокурская Л. Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода. Харьков: Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, 2006. 576 с.
35. Астахова В. І. Система освіти України у пошуках відповідей на глобальні виклики епохи. *Новій колегіум.* 2004. № 5/6. С. 12-15.
36. Молодежь в обществе риска. Москва: Наука, 2003. 161 с.
37. Пилипенко В.Є. Економічна соціологія. Київ: Інститут соціології НАН України, 1997. 273 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Програма соціологічного дослідження

Актуальність. Життя людини нерозривно пов'язане з навчанням. Новітні технології, що постійно впроваджуються у виробництво, розвиток науки і техніки висувають жорсткі вимоги до освіти та кваліфікації сучасних працівників. Тому сьогодні ситуація, коли студент починає працювати ще до закінчення навчального закладу, вже є нормою. І дедалі частіше постають питання правового характеру щодо регулювання трудових правовідносин з особами, які поєднують роботу з навчанням.

Класифікація проблеми – дана проблема за масштабністю є глобальною; за часом дії – довгостроковою; по глибині протиріччя – багатопланова.

Об'єкт – життєві стратегії.

Предмет – трудова діяльність.

Суб'єкт – студентська молодь.

Мета дослідження – виявити яким чином трудова діяльність впливає на формування життєвих стратегій студентської молоді.

Завдання дослідження:

- виявити основні життєві стратегії студентської молоді;
- проаналізувати роль і місце студентської молоді у трудовій діяльності;
- дослідити всі аспекти впливу трудової діяльності на формування життєвих стратегій студентської молоді.

Логічний аналіз основних понять.

Інтерпретація

Студентство – це мобільна група, метою існування якої є організована за певною програмою підготовка до виконання професійних і соціальних ролей у матеріальному і духовному виробництві.

Праця – цілеспрямована діяльність людини, в процесі якої вона за допомогою знарядь праці впливає на природу і використовує її з метою створення предметів, необхідних для задоволення своїх потреб.

Трудова діяльність – практична діяльність, що виконується людиною за визначеним завданням.

Діяльність – процес (процеси) активної взаємодії суб'єкта з об'єктом, під час якого суб'єкт задовольняє будь-які свої потреби, досягає мети. Діяльністю можна назвати будь-яку активність людини, якій вона сама надає деякий сенс.

Фактор – умова, рушійна сила будь-якого процесу, явища; чинник.

Формувати – надавати чому-небудь завершеності, визначеності.

Життєва стратегія – спосіб реалізації життєвої позиції. Вектор, спрямованість поведінки індивіда чи соціальної групи, що базується на життєвих уявленнях, цілях та домаганнях.

Молодь – соціально-демографічна група, відокремлена на основі сукупності вікових характеристик і особливостей соціального стану. Молодість як певна визначена фаза, етап життєвого циклу біологічно універсальна, але її конкретні вікові рамки, пов'язаний з нею соціальний статус і соціально-психологічні особливості мають соціально-історичну природу і залежать від суспільного ладу, культури та властивих даному суспільству закономірностей соціалізації.

Операціоналізація понять та інструментарій

Гіпотези дослідження:

- 1) Чим більше працює студент, тим більше він має заробітню плату.
- 2) Наявність у студентів постійної роботи не впливає на їх успішність.
- 3) Якщо студенти постійно працюють, то мають менше часу на навчання.
- 4) Існує зв'язок між трудовою зайнятістю студентів та їх мотивацією до навчання.

5) Чим менше працює студент, тим менше в нього проблем з навчанням.

Методична частина

Метод збору інформації: соціологічне інтерв'ю.

Операціоналізація

1. Ваша стаття

1.1 чоловіча

1.2 жіноча

2. Курс на якому ви навчаєтесь

2.1 1 курс

2.2 2 курс

2.3 3 курс

2.4 4 курс

2.5 5 курс

2.6 магістратура

3. Вкажіть ваш профіль навчання

3.1 гуманітарний

3.2 природничо-науковий

3.3 технічний

3.4 економічний

4. Вкажіть ваше місце проживання

4.1 з батьками

4.2 в гуртожитку

4.3 винаймаю помешкання

4.4 у власному будинку/квартирі

5. Чи можливе поєднання роботи та навчання

5.1 так, сам (а) так роблю (робив)

5.2 так, але сам (а) не поєднував (а)

5.3 ні, спочатку навчання, потім - робота

6. Чи хотіли б ви знайти роботу

- 6.1 так
- 6.2 ні
- 7. Вкажіть Ваше джерело доходів
 - 7.1 стипендія
 - 7.2 заробітня плата
 - 7.3 матеріальна допомога батьків
 - 7.4 дохід від непостійних підробітків
 - 7.5 пільги (пенсії по інвалідності)
- 8. Поєднувати роботу з навчанням можна за умови
 - 8.1 наявності вільного часу
 - 8.2 неповного робочого дня
 - 8.3 грошового забезпечення
 - 8.4 згоди сім'ї
 - 8.5 згоди роботодавця
- 9. Що спонукало вчитися і працювати одночасно
 - 9.1 додатковий заробіток
 - 9.2 економія часу
 - 9.3 отримання досвіду
 - 9.4 знайомство з новими людьми, розширення зв'язків
 - 9.5 обстановка в сім'ї
 - 9.6 варіант.
- 10. Як часто Ви підробляєте
 - 10.1 2-4 рази в тиждень
 - 10.2 раз на тиждень
 - 10.3 2-3 рази на місяць
 - 10.4 раз на місяць і рідше
 - 10.5 я не підробляю
- 11. Коли Ви зазвичай підробляєте
 - 11.1 на канікулах
 - 11.2 під час семестру

- 11.3 немає певного часу.
- 12. Скільки годин тиждень Ви зазвичай працюєте
- 13. Яка в середньому тривалість Вашого робочого дня
- 14. У якій сфері Ви зайняті
 - 14.1 державний сектор
 - 14.2 приватний сектор
- 15. Як давно Ви працюєте на цій роботі
 - 15.1 1-3 тижні
 - 15.2 один місяць
 - 15.3 2-5 місяці
 - 15.4 шість місяців
 - 15.5 більше шести місяців
 - 15.6 рік і більше
- 16. Позитивні моменти поєднання роботи і навчання
 - 16.1 економія часу
 - 16.2 фінансова незалежність від сім'ї
 - 16.3 наявність стажу
 - 16.4 швидше та краще влаштуватися після навчання
 - 16.5 зростання авторитету
 - 16.6 кар'єрне зростання
- 17. Негативна сторона поєднання роботи і навчання
 - 17.1 фізична втома
 - 17.2 додаткові витрати
 - 17.3 страждають близькі
 - 17.4 одне заважає іншому
 - 17.5 відсутність вільного часу
- 18. У моєму випадку робота і навчання
 - 18.1 збігаються за фахом, нічого не хочу міняти
 - 18.2 збігаються, але хочу змінити роботу / спеціальність
 - 18.3 не збігаються, тому що навчаюсь

18.4 не збігаються, але нічого не змінювати

18.5 свій варіант

19. Скажіть, будь ласка, які з перерахованих нижче причин для Вас є найбільш важливими у вирішенні поєднання навчання і роботи

19.1 бажання поліпшити матеріальне становище своєї сім'ї

19.2 бажання набути досвіду за майбутньою спеціальністю

19.3 необхідність оплачувати навчання

19.4 робота як спосіб власної самореалізації

19.5 бажання мати свої особисті гроші

19.6 робота, як спосіб здобуття незалежності від батьків

19.7 бажання розширити своє коло спілкування

19.8 заробити необхідні гроші для оплати житла

19.9 важко відповісти

20. Чи доводилося Вам протягом цього семестру пропускати заняття через роботу

20.1 так

20.2 ні

21. Яким чином Ви знайшли роботу, на якій Ви зараз працюєте

21.1 допомога батьків / родичів

21.2 допомога друзів

21.3 через газетне оголошення

21.4 через оголошення на вулиці

21.5 через Інтернет.

22. Ствердження

22.1 Кожному студенту необхідно підробляти

22.2 Для мене робота над навчання

22.3 Через роботу не вистачає часу для виконання домашніх завдань

22.4 Додатково працювати - це необхідність сучасних економічних відносин

22.5 Досвід роботи в студентські роки допомагає швидше знайти роботу після закінчення ВНЗ

22.6 Я б не працював (а), якби стипендія була вище

22.7 Робота негативно позначається на успішності

22.8 Робота допомагає розвивати деякі професійні навички та здібності

23. Форма навчання

23.1 Денна

23.2 Заочна

№	Ознака в операціоналізації	Індикатори операціоналізації	в	Тип шкали
1.	Стать	1. Жіноча 2. Чоловіча		Номінальна
2.	Вік	1. 16-19 2. 20-23 3. 24-27 4. 28-31 5. 32-35		Інтервальна
3.	Сімейний стан	1. Одружений(на) 2. Неодружений(на) 3. Розлучений(на) 4. Вдівець (вдова)		Номінальна
4.	Освіта	1. Початкова 2. Неповна середня 3. Повна середня 4. Середньо-спеціальна 5. Вища		Номінальна
5.	Забезпеченість роботою на момент навчання	1. Висока забезпеченість 2. Середня забезпеченість 3. Низька забезпеченість 4. Відсутні гаджети		Порядкова
6.	Задоволеність матеріальним положенням	1. Абсолютно незадоволений 2. Незадоволений		Порядкова

		3. Скоріше незадоволений ніж задоволений 4. Скоріше задоволений ніж незадоволений 5. Задоволений 6. Абсолютно задоволений	
7.	Місце проживання	1. Сільське 2. Міське	Номінальна
8.	Курс на якому Ви навчаєтесь?	1. 1 курс 2. 2 курс 3. 3 курс 4. 4 курс 5. 5 курс 6. Магістратура	Порядкова
9.	Чи можливе на Ваш погляд поєднання роботи з навчанням?	1. Так, сам (а) так роблю (робив) 2. Так, але сам (а) не поєднував (а) 3. Ні, спочатку навчання, потім - робота	Номінальна
10.	Як часто Ви підробляєте?	1. 2-4 рази на тиждень 2. Раз на тиждень 3. 2-3 рази на місяць 4. Раз на місяць і рідше 5. Не підробляю	Інтервальна

Запитання до інформанта

1. Ваша стаття.
2. Курс на якому ви навчаєтесь.
3. Ваш профіль навчання.
4. Ваше місце проживання.
5. Чи можливе поєднання роботи та навчання.
6. Чи хотіли б ви знайти роботу.
7. Вкажіть Ваше джерело доходів.
8. Поєднувати роботу з навчанням можна за умови.
9. Що спонукало вчитися і працювати одночасно.
10. Як часто Ви підробляєте.
11. Коли Ви зазвичай підробляєте.
12. Скільки годин тиждень Ви зазвичай працюєте.
13. Яка в середньому тривалість Вашого робочого дня.
14. У якій сфері Ви зайняті.
15. Як давно Ви працюєте на цій роботі.
16. Позитивні моменти поєднання роботи і навчання.
17. Негативна сторона поєднання роботи і навчання.
18. У моєму випадку робота і навчання.
19. Скажіть, будь ласка, які з перерахованих нижче причин для Вас є найбільш важливими у вирішенні поєднання навчання і роботи.
20. Чи доводилося Вам протягом цього семестру пропускати заняття через роботу.
21. Яким чином Ви знайшли роботу, на якій Ви зараз працюєте.
22. Ствердження:
 - Кожному студенту необхідно підробляти
 - Для мене робота над навчання
 - Через роботу не вистачає часу для виконання домашніх завдань
 - Додатково працювати – це необхідність сучасних економічних відносин
 - Досвід роботи в студентські роки допомагає швидше знайти роботу після закінчення ВНЗ
 - Я б не працював (а), якби стипендія була вище
 - Робота негативно позначається на успішності
 - Робота допомагає розвивати деякі професійні навички та здібності
23. Форма навчання.

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти «магістр»
Запорізького національного університету

Я, Некипелова Валерія Валеріївна, студентка II курсу магістратури, заочної форми навчання, факультету соціології та управління, спеціальність 054 «Соціологія», адреса електронної пошти lera.nekipelova57@gmail.com:

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Трудова діяльність у життєвих стратегіях студентської молоді» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

22.11.2021

В.В. Некипелова

Науковий керівник,
к.філос.н., доцент кафедри соціології

22.11.2021

О.С. Сорокіна